

ՄԵԼԿ

Տարեկան գինը 10 ռուբլի, կես տարեկանը 6 ռուբլի:
Առանձին համարները 7 կոպեկով:

Թիֆլիսում գրվում են միմյանիս խմբագրատան մէջ:

Մեր հասցեն. Тифлисть. Редакция «Мшакъ»:
կամ Tiflis. Rédaction «Mschak»:

Խմբագրութիւնը բաց է առաւօտեան 10—2 ժամ
(բացի կիրակի և տոն օրերէն):

Յայտարարութիւն ընդունւում է ամեն լեզուով:
Յայտարարութիւնների համար վճարում են
խաւքանչիւր բառին 2 կոպեկ:

ԲՈՎԱՆԳԱՎՈՒԹԻՒՆ

Մահաւորականները խաւքանչիւրութիւնը.— Ներ-
քիւն ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ. Պաշտօնական տեղեկութիւններ
խօսքայի մասին. խօսքայով վարական նպաս-
տող պայմանները. Որովայն չարք. Նամակ բաժնու-
մից. Նամակ Աւերակները. Ներքին լուրեր.—
ԱՐՏԱՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ. Տեղեկութիւններ Թիֆլիս-
ից. Արտաքին լուրեր.— ԽԱՌՆ ԼՈՒՐԵՐ.— ՀՅՈՒՍ-
ԳԻՐՆԵՐ.— ՏԵՂԵԿԱՅՈՑ.— ՅԱՅՏԱՐԱՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ.
— ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ. Բազուկի վիճակը:

ՄԱՀՄԵՏԱԿԱՆՆԵՐԻ ԽԱՌԱՐԱՄՏՈՒԹԻՒՆԸ

Մեր մահաւորական աղքատները խաւքանչիւրութիւնը, անշարժութիւնը, խաւքա-
նչիւրութիւնը, յամառ. ֆանատիկութիւնը, կեղտն ու անմաքրութիւնը չափ ու սահ-
ման չունենալով այդ բոլոր բացասական
յատկութիւնները աւելի էլ աչքի են ընկ-
նում այս տաքաւայի, այս սարսափելի աղե-
տի, էպիդեմիայի ժամանակ: Ահա փաստեր,
ամօթի, անհամար փաստեր, որ ժողովը
ենք թէ լրագրողները, թէ մեր ստացած
թղթակցութիւնները լրացնելով այդ փա-
տերը մեր տեսած ու յամարում:

Թիֆլիսի ծծմբային բաղնիսներում լողա-
նալով մահաւորականները ջրի նոյն առա-
գանակում, որտեղ իրանք լողանում են, իրանց
կեղտոտ լուսացնել են իրանում, նոյն առա-
գանակում լողանում են և իրանց ամանները,
որոնցից յետոյ պէտք է ուտեն և խմեն:
Ներանում թուրքերը նոյն առուից, որի
մէջ լողանում են իրանց լուսացնել ու ամա-
նակները, որի ջրով իրանք նամակ են
անում՝ նոյն առուից ջուր էլ են խմում:
Բազուկի մէջ թուրքը, հեռակէտ շարիա-
թի պատուէրներին, խօսքայից մեղաձի-
րանում է (նամակ է անում) և վարակ-
ված դիակը վրայից հոսող ջուրը ծծում է
գետնի մէջ և աւելի էլ վարակում է այն-
պէս էլ վարակված գետնը: Աստուծոյն
պարսկներն այս բոլորն մեծ խմբերով

գաղթում են դէպի Պարսկաստան, չը նայե-
լով որ այնտեղ խօսքայի աւելի էլ տարած-
ված է, քան թէ մեզ մօտ, միայն այն
պատճառով, որ ուսու աղմկիւնտրացիան
ստիպում է նրանց թաղել իրանց մեղքնե-
րին մի սաժէն խորութեամբ, այն ինչ շա-
րիաթի գործութեամբ մեղքներն մի ար-
շին խորութեամբ միայն պէտք է թաղել:
Բազուկի մէջ մահաւորականները ծածկում
են իշխանութիւնից իրանց հիւանդների
և մեղաւորների թիւը և իրանց մեղքները
չատերին ծածուկ, դիւր ժամանակ, թա-
ղում են իրանց բնակարանները ներքա-
յարկերում: Ղուբայի մահաւորականները դի-
մում են Թիֆլիսի պարսից հիւանդանոցին,
խնդրելով նրան որ միջամտի տեղական
բարձր կառավարութեան մօտ, որպէս զի
թոյլ տրվի խօսքայից մեղաւոր իրանց կրօ-
նակիցներին թաղել մահաւորական օրէնքի
կանոններին համեմատ... Ամեն տեղ մահ-
աւորականները մեծ դժուարութեամբ
և դժգոհութեամբ, նոյն իսկ ստիպումով մի-
այն կատարում են անսիրտական պահանջ-
ները մի քանիսները, խուսափում են վար-
չութեան կարգադրութիւններին ենթարկ-
վելուց, առարկելով որ ամեն հիւանդա-
րանքի Աստուծոյց մեր մեղքերը պատժելու
համար ուղարկւած մի պատուհան է, ու-
րեմն կուզի որ և է հիւանդութեան դէմ,
նշանակում է մաքրակ Աստուծոյ դէմ,
բարկացնել Արարչին: Մահաւորականների
հոգեւորականութիւնը ամեն օր քարոզում է
որ ամեն բան կախված լինելով Աստուծոյ
կամքից՝ հարկ էլ չը կայ մահաւորական իշ-
խանութիւնից պահանջող անսիրտական
պայմաններին ենթարկվելու. եթէ Աստուծոյ
չը կամենայ, մարդ չի մեռնի, թէկուզ
շատ էլ կեղտոտ ապրի իսկ եթէ Աստուծոյ
կամքով նախատահանում է մեզ այսօր
մեռնելը.— ինչքան էլ մաքուր պահենք մեզ,
մեր բնակարանն ու մեր բակը, այնու ա-
մենայն պէտք է մեռնենք...

Բայց հեռակէտ փաստը մահաւորականների
կեանքից անցնում է արդէն ամենահրէշա-
ւոր, հիւանդոտ երեւակայութիւնից ան-
գամ... Բազուկի հարուստ պարսիկները,
տարիների ընթացքում թաղում են իրանց
մեղքներին քաղաքից ոչ հեռու գանձող մի
բլուրի վրա հեռակէտ ձևով. դիակները,
հարուստ գեղատեսիլ զարդարված, դնում
են մի տեսակ տախտի վրա, փոքրիկ մա-
տուռի, կամ աղեւանի շինված կամարի
տակ որն ունի գէպի մի կողմ նայող պա-
տուհան և այդպէս գետնի երեսի վրա
գրված դիակը փոքր առ փոքր փտում է,
մինչև որ մեղքի միայն ոսկորներն են
մնում: Ապա այդ ոսկորները ննջեցանքի աղ-
ջակները հաւաքում ու իրանց հայրե-
նեքը, Պարսկաստան են տանում, որ-
պէս զի այնտեղ սուրբ հողի մէջ
թաղեն իրանց սիրելի ու թանկագին ննջե-
ցանքի մնացորդները... Իսկ մինչև որ դիակ-
ները այդ տեսակ բաց գերեզմանոցում
փտում են, ամեն օր սարսափելի զարշա-
փութիւն է փչում բլուրից դէպի քա-
ղաքը...

Եւ այդ գիտեն, համբերում են, ու չեն
արգելում (թուրքերին հաճելի լինելու հա-
մար) թէ Բազուկի նահանգապետ պ. Բօգե,
թէ նոյն տեղի քաղաքապետը, պ. Կեսպու-
զնիսիլէ և թէ վերջապէս քաղաքի ամբողջ
Գուման, որը դժբաղդապէս մեծ մասամբ
թուրք ձայնաւորներն է բաղկացած:

Ահա, ուրեմն, ինչ է այն տարրը, մահ-
աւորական աղքատները խաւքանչիւրութեան մէջ, ան-
կարելի է: Թէ մայրաքաղաքի և թէ Թիֆլի-
սի ուսու լրագրողները, որոնք վերջին ժա-
մանակները լինելով Բազուկից ստաց-
ված թղթակցութիւններով երևի չը գիտե-

լին, երեւակայի անգամ չէին կարող, որ այդ
տեսակ հրէշաւոր երեւոյթ աշխարհիս երե-
սին կարող է տեղի ունենալ, երեւակայի
չէին կարող, որ Բազուկի քաղաքապետի
և Գումանի թղթաւորութեամբ մահաւորա-
կանները ոչ թէ միայն գետնի մէջ շատ
աննշան խորութեամբ իրանց ննջեցանքնե-
րին էին թաղում, այլ նոյն վարչութիւննե-
րի թղթաւորութեամբ գետնի երեսի վրա էին
դարսում իրանց ննջեցանքների դիակները,
որոնք ազատօրէն փտում էին և վարա-
կում էին քաղաքի օդը... Եւ այդ գոր-
ծողութիւնը կրկնվում էր տարուց տա-
րի և ամեն օր քաղաքապետի, Ուսարա-
պայի անդամների և Գումանի ձայնաւոր-
ների աչքի առջև, որոնց երեւի ձեռնառու
էր հաճոյանալ հարուստ թուրքերին, քա-
նի որ նոյն քաղաքապետը խաւքաւ և
աննշան պահանջում էր մի և նոյն
ժամանակ որ աղքատ կամ միջին դաս-
կարգի մահաւորականները իրանց մեղքնե-
րին ան պատճառ գետնի մէջ թաղեն, և
ոչ թէ թողնեն դիակները գետնի երեսին,
տախտի վրա գրված, բաց օդում փտելու...
Ուրեմն այդ արածութիւնը (այսինքն ամ-
բողջ քաղաքի ժողովուրդը վարակելու ար-
տօնութիւնը) պ. Բօգե, Բօգե և Կեսպու-
զնիսիլէ շնորհում էին միմյանիս հարուստ կամ
ուսու մահաւորականներին...

Ուրեմն մի կողմից տգէտ, թշուառ, ողոր-
մելի, մոլորանք ամբողջ խաւքանչիւրութիւ-
նը, իսկ միւս կողմից մեր քաղաքային
պաշտօնականների անփոյթութիւնը, — ահա
մեր սօցիալական կեանքի աննախնայելի և
խակաւն պատկերը:

Գ. Ա.

ՆԵՐՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

ՊԱՇՏՈՆԱԿԱՆ ՏԵՂԵԿԱՅՈՑԻՆԵՐ ԽՈՒՆԵՐԱՅԻ ՄԱ-
ՍԻՆ

Յուլիսի 8-ին առաւօտեան Թիֆլիսի Միջալէ-

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

ԲԱԳՈՒԻ ՎԻՃԱԿԸ

Բազուկի այլ և ոչ ծանալում: Կարծես մեռել
է նա: Չը կայ այն ետեւ և շարժուն կեանքի և
նետքն անգամ: Նայում էք և դարմանում, թէ որ-
քան կարող և յաղթող է այն ստորակէտը, որ
կոչվում է խօսքայ.— մահաւորային այնպիսի մի քա-
ղաքի համար, որի մաքրութիւնը Մէլեղից.— խօս-
քայի ծննդավայրը.— դէռն չէ անցնում, թէ և ա-
մբողջական մեղքներով և չողիներով է պարծե-
նում, և որի քաղաքային վարչութիւնը քաղաքի
մէջը կոտորելուց յետոյ նրա հոգեւոր մէջ միայն
ընդունակ է աչքերը արդիւնաւոր:

Նախկին ջրվեցան փողոցները, երբ փողոցնե-
րով անց ու դարձ անող չը մնաց, մաքրվեցան
անմաքրութիւնները, երբ արդէն խօսքային իրանք
աւելի առաջ էր մաքրել, արգելվեցաւ կանաչե-
ղէնների վաճառումը, երբ այլ ևս բերող չը կար
և վաճառողները շատերը վախճան, այժմ միայն
պատրաստեցին դիակները, երբ սարսափատու
սայրերը և հասարակաց կառքերը հիւանդների
և դիակների տեղափոխելով վարակեցին և առողջնե-
րին, քաղաքին երրորդ մասից վարակումն անց-
կացրին և մնացած մասերին, որով և ամբողջ քա-
ղաքը և աւելի ճիշդ ամբողջ Կովկասը թշուա-
ռութեան մասնակցին... Բայց որ մէկը թէկէ:

Թող չը կարծվի, որ թէ և ոչ, բայց և այնպէս
այժմ գոհացուցիչ կարգ ու կանոն է տիրում քա-
ղաքում: Այդպէս մտածող միմայնս սխալված
չը լինի: Օրը ցերեկով քաղաքի կենտրոնում
գտնվող «Պատարի» և «Գրանդ-օմեյլ» առաջով
սայրերով դիակներ են կրում և չը կայ ոտակաւն

առաջն առնող, կամ վարչութեան սրբաւոր գոր-
ծադրող: Ամիս 21-ին, կիրակի օրը, միմայնս ե-
րեքին պատահեցի: «Էօք» «Էօք» — ամեն անգամ
կոչում էր հարկների մէջ փախկնաւոր այդ դիակ-
ները կտակել թիֆլիսցիներին մի փոքրիկ խմբով,
որը փողոցի մայրի վրա բազմած գինուրութեամբ
մոռացութեան էր տալիս արդող անկարգութիւնը
և կեանքի անապահովութիւնը, միակ միջոցը ե-
րեքոյնան գնացելով Բազուկի փախկնաւոր գանձող:
Թիֆլէ և հարկաւոր, շտապով թշուառութիւն է
պէտք, սակայն բժիշկ չը կայ, կամ եթէ բազմ
ուսուցար գանձող, պատճառներ ունի օգնութիւ-
նից հրաժարվելու կամ մի այլ հիւանդի այցելու-
թեան պատրաստով անհետաճարաւ եթէ գիշե-
րով է, բժիշկ տունն անգամ գոյուար է գտնել,
որովհետեւ փողոցները «թիֆ-ուր» թշուառ և ա-
ւելի ևս խաւքաւ են, որովհետեւ լապտեր վառողներն էլ
են փախել:

Թէ ինչ աստիճանի կարգ ու կանոն է տիրում
բարակի: Կոչված վարակվածների բաժնում կամ
հիւանդանոցում, այդ կարելի է կարգապահել հե-
տեւալ օրինակներով: Ընկնում է վարակվածը
փողոցի մէջ, մինչև ոտակաւն և կառք գտնելը,
մինչև հիւանդանոց հասցնելը, մահաւորները եթէ
սայրով է տարվում.— անցնում են մէկ, երկու և ա-
ւելի ժամեր, այն թանկագին ժամերը, որոնց օդ-
տապէս գործադրվելով կարելի էր մի կերպ յաղ-
թել դժուարութեան, բայց երկու ժամից յետոյ
էլ ինչ յոյս փրկութեան.— և էլ ինչպէս ջնջել
այն ընդհանրացած համարմունքը, մահաւոր պար-
սիկների մէջ, որ հիւանդին հիւանդանոց ուղար-
կելը շուտ մեղքնեցաւ, թողնով սպանելու. միջոց
են համարում.— Հենց այդ պատճառով էլ շատ
մեծ է ծածկողների և վարակողների թիւը: Մայլ
էլ թէ կառք, տարաւ հիւանդանոց հասցրել վա-
րակվածին, իսկ այդպիսի կառքերը անտահանե-

լու համար թէ և թղթի վրա կարգադրութիւն կայ,
բայց գործադրութեան գալով շատ անգամ ան-
գործադրելի են մնում. մինչև անգամ տգէտ կա-
ռապանի և սայրապանի խնդրով, արտունջը բա-
նի տեղ չէ դրված այդ մասին: Հենց այդ պատ-
ճառով էլ ծիծաղելի և մի և նոյն ժամանակ շատ
ցատկաւ են այն դէպքերը, որ կառապանը կառք
ու ձի ձգում գոգածի պէս փախչում է, երբ քա-
ղաքային ոտակաւնի կողմից հարկադրված է հի-
ւանդին վարակվածների բաժնը հասցնելու: Ամ-
իս 21-ին, արեւելքի մի երկուստար, Հիւ-
մեկան աղգանումով, որը տեղիս դրամականներից
մէկում հաշուապահի պաշտօն ունէր, հիւանդանոց
մանկու. երկուրեք իրան գինուրութեան տալու
ժամանակ, երբ գինին ու կոնիակը չափից աւել
գործ դրած է լինում, սիրտը խառնում՝ փխտում
է, տեսողութիւնը մէկը այդ մասին խմայնում է
քաղաքային ոտակաւնին, որը առանց բացատրու-
թիւնների լսելու համար ժամանակ կորցնելու,
ուղիղ վարակվածների բաժնին է հասցնում: Իսկ
23-ին, երկու ժամ տեղեփոխով հարց ու փորձից
յետոյ, այնու ամենայնիս մեզ անկարելի եղաւ ի-
մանալ թշուառ Հիւմեկանը այնտեղ է, թէ ոչ,
մնանք էլ, թէ ապրում է: Ոչինչ չը գիտեն. «Եթէ
գոցումնաններն չէ ունեցած հեռը, դժուար է լուս-
նալ»: Ահա ձեզ պատասխան: Եւ որ է գրան-
վում այդ սպանդանոցը, ուղիղ Սև և Սպիտակ
քաղաքների սրտում, ձիաքաղ երկաթուղու «պար-
կին» համարիս կպած և «Բազու» երկաթուղու
կայարանի թիֆլիսի տակ, մեծ մասամբ բացօթեայ
վրաններում դետեղված և անտահանութեան մի-
ջոցներից գորկի, որի դէմ իրաւացի բողբոջ էին
չպարկուսած ապրող հարկաւոր ծառայողները,
տանկով իրանցից մի քանիսի վարակվելը և
մահը: Բայց քաղաքը և քաղաքային վարչութիւնը
անապահել են, ով է լսողը:

Մի սգաւոր պատկեր ունի այժմ Բազուկ: Գա-
նկված են համարեա բոլոր առաջնակարգ և
երկրորդական խանութները և գրասենականները:
Ասում են «համարեա», որովհետեւ լաւ առևտուր
ունենալով դեռ բաց են խմբիներ խանութները մի
քանիսը, դեղատոմսներ և դեղափառանքների խանութնե-
րը, թէ և շատերի կարողութեան թիւին և այլ առ-
տահանիչ դեղերը ու գործիքները սպառված: Բախ-
կանների և հացագործների խանութներից հաղիւ
թէ տասից մէկը մնացել է, իսկ ծովազրայի խա-
նութներից և ոչ մէկը կայ բաց.— բոլորեքեան փա-
խել են քաղաքից՝ ուր կարողացել են: Շատ խա-
նութներում ծառայողները տեղից աւելի շուտ
են փախել, չը նայելով անգամ ուսմանների առե-
լացումներին և կրկնապատկումներին: Տեղական
բանկերի ծառայողներից և կէսը չէ մնացել, թէ և
ուսմանից դուրս երկու ամիս երեքական ռուբլի
բարականս ստանալու կամ ամիսը խնդրում
րուբլի վարձատրութիւն է տրված նրանց: «Պատ-
սածի» առաջով անցնելիս մարդ երկու էր կը-
րում կառքերի տակը ընկնելուց, մահաւոր ե-
րեքոյնան դէմ, երբ մեր ոսկու-կուտը կամ
լոկ-պարկերը սեփական-ոտակաւոր կառքերով,
գոհ օգնելով սրանում էին ալ ու ձախ, իսկ
այժմ գոհաւորներս ժամնում կառք չէին գտնում
այդտեղ ամենակարար պահանջներին բաւակա-
նութիւն տալու համար: Մօտ 7—8 հարկուր կառ-
քերից այժմ յետոյ չէ մնացել և ինչու կը
մնան, երբ մինչև Շամախի, Ղուբա, Եւլախ և
այն վախճողները հարկաւորներն են առաջար-
կում և դեռ ընտրել են անում:

Այն քաղաքում, ուր տասնեակ հազարներով
մշակ-գործաւորներ էին վրտում, այժմ նրա փո-
ղոցներում տասն չէ պատահում: Այստեղից,
Սև քաղաքից և թէ Բալթիստայից, ոտով, երկա-
թով, նաւով փախչողների թիւ ու համար չը

Լեւոն հիւանդանոցում խօսքայով հիւանդներ կա-
յին՝ 21 տղամարդիկ և 3 կանայք, օրվայ ընթաց-
քում աւելացաւ 1 տղամարդ՝ Տէր-Ջաքարով, սե-
փական անից, Հաւարարում, 7-դ քաղաքամա-
սում, յուլիսի 8-ին օրվայ ընթացքում դուրս ե-
կան հիւանդանոցից 4 տղամարդիկ՝ Բուսիշվիլի,
Արաշկին, Ստիպիկին և Մանաշկ օղլի, մնում 2
տղամարդիկ և 1 կին՝ Միգելաշվիլի, Գոլաշկա և
Սալեյկին, յուլիսի 8-ին երեկոյան խօսքայով հի-
ւանդներ կային 16 տղամարդիկ և 4 կանայք, որոնց
թիւում 10 հոգի խօսքային բաժանմունքում և 2
հոգի կապածելի հիւանդների բաժանմունքում
առողջանում են:

Յուլիսի 8-ին գիշերով ընթացքում աւելացաւ
1 տղամարդ՝ Գրիգորով, Չիլիպիովի գործարանից,
6-դ քաղաքամասում և 1 կին Պանտելեւիկ,
Պետրովի անից, Կոլչայա-բալկա ամառ տեղում,
մնում յուլիսի 8-ին գիշերը երկու տղամարդիկ՝
Վասիլեւի և Գրիգորիկ, յուլիսի 9-ին առա-
ւօտը կային 15 տղամարդիկ և 5 կանայք, որոն-
ցից 10 հիւանդներ խօսքային բաժանմունքում և
2 հոգի կապածելի հիւանդներ բաժանմունքում
առողջանում են: Բացի դրանցից երկուքը քաղա-
քամասից հիւանդանոց տարան Անչիխատիի եկե-
ղեցու դպիր Կապիտիլիձին, որին ֆայետոնից
արդէն մեռած հանցին:

Միգելաշկան հիւանդանոցից դուրս յուլիսի 7-ին
հիւանդացաւ և ուղարկւեց զինուորական հիւան-
դանոցը Գաբիէլ Սարգիս, որը բնակւում է
Նաւիկ-գուռ, Բէյաթովսկայա փողոցի վրա, №
96 տան մէջ, 7-դ քաղաքամասում, մի և նոյն
թիւն խօսքայով հիւանդացաւ Արդանան քաղաքի
բնակիչ Կիրիլ Եսկովիկ, որը բնակւում է Գեյ-
մեյովսկայա փողոցի վրա, Նիկոլեւիկայի տանը,
8-դ քաղաքամասում, նոյն թիւն հիւանդացան
9-դ քաղաքամասի ոտիկանի կնիք՝ Պարսկովի
Խաչատուր Լուկաշիկ, 30 տարեկան, Թիֆլիսի
քաղաքացի Պետր Պետրովի Ֆէրա, 50 տարե-
կան, որը բնակւում է Վոսթոյկովսկայա փողոցի
վրա, սեփական տանը, 9-դ քաղաքամասում և
կառապան Խոսիֆ Տրիպակո, որը բնակւում է
ստրելցովսկայա ամառ տեղում գործանոցների մօտ, սեփական
տանը, 9-դ քաղաքամասում:

Բացի դրանից յուլիսի 7-ին հիւանդացաւ, բժշ-
կի կարծիքով, խօսքայով 2-դ քաղաքամասի
ոտիկանի կնիք՝ Լուստովա Մարգարիտ:

Մի և նոյն թիւն մնում հիւանդանոց տանելու
ժամանակ, ճանապարհին, խաղաղան հպատակ
Լազար Ֆէրրովի, որը բնակւում էր Միխայիլով-
կայա փողոցի վրա № 12 տան մէջ, նուրբից
վաճառական Մաշադի-Ջաքար-Ջաշի-Նադի-օղլի,
Թիֆլիսի քաղաքացու այրի Սանա-Բալար-Վալի,

(հիւանդացել էր իր բնակարանում, Բելուժովի
տանը, Խարիտիւսում, 6-դ քաղաքամասում, և 6-դ
քաղաքամասում իր բնակարանում բժշկիչ Թիֆլի-
սի քաղաքացի Արտէմ Ասատուրով: Յուլիսի 8-ին
խօսքայով հիւանդացան՝ Ելմա Սաղաթովա, 32
տարեկան, Վրացուհի, Խոսրովի տանը, Մուխ-
րանովսկայա փողոցի վրա, Թիֆլիսի քաղա-
քացուհի Աննա Կուշաթովա, 30 տարեկան, Թու-
ված է բժշկիչու համար իր բնակարանում,
Եւանդուլովի տանը, Սուրբ-Կարապետեան փողոցի
վրա, 8-դ քաղաքամասում, Երևանեան գնդի զին-
ւոր Մուհամեդ Աբլեւի (խօսքայի կապածելի նշան-
ներով), ուղարկւած է Թիֆլիսի զինուորական
հիւանդանոցը, նոյն տեղին են ուղարկւած յուլիսի
8-ին հիւանդացած երեկան՝ Նադեժդինսկի ապաս-
տանից՝ Նիկոլ Սաղովիկ, 11 տարեկան, Թիֆլիսի
տեղական կոմսիտայի զինուոր Սանդէր և պարա-
կաճապատակ Բադան Բաքանով, որը բնակւում է
Նոյմ-Արսիսովսկայա փողոցի վրա, սեփական տանը,
վերջինը մեռաւ մի և նոյն օրը: Յուլիսի 6-ին
մնում իր բնակարանում, 7-դ քաղաքամասում,
Սարգիս Միգելաշկի տանը, Տիգրան Վաղարովի
Վարդանով, 25 տարեկան:

Բազուի նահանգապետը հաղորդում է, որ յու-
լիսի 7-ին խօսքային հիւանդանոցը մնում 25,
մնում 14, առողջացան 9, մնացին 120 հիւանդ-
ներ: Հիւանդանոցից դուրս մնում 8 հոգի: Նա-
հանգում հիւանդացան 177, մնում 97, առողջա-
ցան 58 հոգի: Զինուորական հիւանդանոց մտել է
1 հիւանդ, կային 28 հոգի: Բազուի բանտում
հիւանդացան 3, մնացին 12 հոգի:

Նիխաւետոյի նահանգապետը հաղորդում է,
որ յուլիսի 7-ին Շուշի քաղաքում հիւանդացան
4, առողջացաւ 1, մնացին 23 հիւանդներ, գա-
ւառում հիւանդացան 13, մնում 12, մնացին 4
հիւանդներ: Զինուորական գաւառում հիւանդա-
ցան 12, առողջացան 3, մնում 12, մնացին 12,
Վաղարի գաւառում հիւանդացաւ 1, մնում են
2 հիւանդներ: Նիխաւետոյի քաղաքում հիւանդա-
ցան 25, մնում 15, մնացին 77, բացի դրանից
բանտում հիւանդացաւ 1 կալանաւոր: Գաւառում
հիւանդացան 11, մնում 16, մնացին 10 հոգի:
Նուրի քաղաքում հիւանդացան 13, մնում 8,
առողջացան 2, մնացին 7 հոգի: Գաւառում հի-
ւանդացաւ 1, մնում 1, առողջացաւ 1, մնում է
1 հոգի: Զանգեզուրի գաւառում հիւանդացան 9,
առողջացան 5, մնում 7, մնում են 7 հոգի:
Ընդամենը նահանգում մնացել են 144 հիւանդ-
ներ:

Բժիշկներ և ֆելդշերներ (կէսը նոր ուղարկւած),
հիւանդների խնամատարութիւն—անա՝ թէ ինչ է
տալիս նա վաստակաւոր մշակին և ինչ ուսուցա-
նում մեր եսական գաղութին: Որքան ծանր և
վնասաբեր սայմաններով հետ կապւած, բայց և
այնպէս ուղարկւել է, որ քաղաքը և հանքերը
դատարկուցին—դրանով զոնէ կը պակասեն վա-
րակման նպատակաւ միջոցները: Ինչ սարսափելի
կոտորած պիտի լինէր Նիւրի-Բերդի թաղում,
ուր անապրութեան, սատակած չնեղի, կատուն-
րի ժահահոտ բուրմունքներ բռնաւ ու հայրենիքն է,
չորհիւ մեր քաղաքային վարչութեան աշխույժու-
թեան, եթէ կոտորածի երկրորդ օրը փախուստը
օգնութիւն չը հայտնէր: Թէ և նրանք այդպիսով վա-
րակման և շրջակայ գիւղերը տարածեցին, թէ և
այդտեղ էլ ծանր տուգանքներ և տոկոսներ տուե-
ցին, բայց այդ այն չէր, ինչ կարող էր պատահել
քաղաքում: Վարակման վաղ թէ ուշ պիտի անց-
նէր գիւղերը, քանի որ մշտական յարաբերու-
թիւնը չը պիտի դադարէր և վարակումը զու-
շանալու տղիտութիւնը նրանց օձիքից բռնած էր
միշտ և դարերով բաց չը պիտի թողնէր,—ուրեմն
տարբերութիւնը միայն արագացնելու եղանակն
էր: Բազում զգուշ էր, որ այդ ստորակէտ-նօս-
ւելան մի մեծ վերջակէտ պիտի դնէր կեանքին,
եթէ փախուստի չը դիմէր: Բայց և այնպէս կու-
կասեան մեր բոլոր քաղաքները անհիւրասիրու-
թեան դէմ մղել զործած չէին լինի, եթէ չը թող-
նէին իրանց չէլմում ոտ դնելու այդ հոտած ու
վարակիչ քաղաքացիներին և փայտերով հեռաց-
նէին իրանց անձը աղատող, փախուստի դիմած
մեր քաղաքային վարչութեան անդամներին:
Փախուցները մէջ թուլ քիչ են այնպիսիները, ո-
րոնք կիրակի օրերն անգամ հանդատութիւն չէին
տալիս իրանց զործակատարներին, որոնք սուր

Գաղտանի զինուորական նահանգապետը հա-
ղորդում է, որ յուլիսի 4-ին Պետրովսկում հիւան-
դացել են 3, մնում է 1 հոգի, շրջաններում հի-
ւանդացել են 49, մնում են 32, առողջացել է 1,
մնում են Պետրովսկում 13 հոգի: Շրջաններում
կիրիլեան 21, Սամուրեան 26, Կայտադճարա-
տարանեան 16, Գարգինեան 24, Կաղիկուսու-
խեան 8 և Թէմիր-Խան-շուրեան 2 հոգի: Յուլիսի
7-ին Պետրովսկում հիւանդացել են 5 հոգի, որոն-
ցից մնում են 4, Գերբնտում հիւանդացել են 2,
մնում է 1 հոգի: Շրջաններում հիւանդացել են
111, մնում են 41, առողջացել են 6, մնացել են
հիւանդներ՝ Շուրայում 2, Պետրովսկում 8, Գեր-
բնտում 1 հոգի: Շրջաններում՝ Կիրիլեան 98,
Կայտադճարատարանեան 67, Սամուրեան 38,
Գարգինեան 23, Կաղիկուսուխեան 24, Թէմիր-
Խան-Շուրայի 41 և Գուսիբեան 2 հոգի:

Նրանի նահանգապետը հաղորդում է, որ յու-
լիսի 7-ին Նախիջևանում հիւանդացել են 8, մն-
ում են 2 հոգի, մտակայ գիւղերում հիւանդացել
են 4, նրանցից մնում է 1 հոգի:

Յուլիսի 9-ին առաւօտեան Թիֆլիսի Միգելա-
շկան հիւանդանոցում կային խօսքայով հիւանդ-
ներ՝ 15 տղամարդիկ և 5 կանայք, օրվայ ընթաց-
քում աւելացան 5 տղամարդիկ: հիւանդանոցից
յուլիսի 9-ին օրվայ ընթացքում դուրս գնացող-
ներ չը կային: Կան 20 տղամարդիկ և 5 կանայք,
որոնց թիւում 10 հիւանդներ խօսքային բաժնում
և 2 հոգի կապածելի հիւանդներ բաժնում առ-
ողջանում են:

Յուլիսի 9-ին, երեկոյան, Թիֆլիսի Միգելա-
շկան հիւանդանոցում խօսքայով հիւանդներ կա-
յին 20 տղամարդիկ և 5 կանայք, յուլիսի 9-ի
գիշերը աւելացան 1 տղամարդ և 1 կին: Յուլիսի
10-ին առաւօտեան կային հիւանդանոցում 20
տղամարդիկ և 5 կանայք, որոնցից 10 հիւանդ-
ներ խօսքային բաժնում և 2 հոգի կապածելի
հիւանդներ բաժնում առողջանում են:

Միգելաշկան հիւանդանոցից դուրս յուլիսի 9-ին
խօսքայով հիւանդացաւ 1 կին և նոյն օրն և եթ
մեռաւ, նոյն թիւն հիւանդացաւ Թամաշեւի ջրա-
ղացում, 7-դ քաղաքամասում: Ֆրիդրիխ Բոլով
աղգանումով մի տղամարդ, որն իր տանն է բը-
ժշկւում:

Յուլիսի 9-ին Թիֆլիսի նահանգական բանտից
մտաւ Մետեի բանտի հիւանդանոցը կալանաւոր
Ֆէդոր Մեկերին, նոյն թիւն մեռաւ Մետեի հի-
ւանդանոցում Կոստանտին Գեյով կալանաւորը:
Գամբուրում ստամոքսի խանգարմամբ և ասիա-

կան խօսքայի բոլոր նշաններով հիւանդացած
Գամբուրի գիւղացի Լուկանիկ, յուլիսի 4-ին առ-
աւօտեան վախճանից: Հանդուցեալը մեռելուց
մի փոքր առաջ գնացել էր Թիֆլիս: Նշեցեալի
բնակարանում խիստ զգինքեկցիւ է կատարւած:
Բացի այդ զէպից Գամբուրում հիւանդանալու
դէպքեր չեն եղել:

Յուլիսի 5-ին խօսքայով հիւանդացած երեկան,
Ալեքսանդր Բարանասով, որը տանն էր բժշկւում,
առողջացաւ: Յուլիսի 5-ին հիւանդացած կնիք,
Վարվարա Մերթեկովսկայա աղգանումով, որը
բժշկւում էր իր տանը, առողջանում է:

Բազուի նահանգապետը հաղորդում է, որ յու-
լիսի 8-ին Բազուի խօսքային հիւանդանոցը մը-
տան 8, մնում 3, առողջացան 14, մնացին 111,
Հիւանդանոցներից դուրս մնում 22, նահանգում
հիւանդացան 233, մնում 150, առողջացան 28,
զինուորական հիւանդանոցը մտաւ 1, մնացին 24
հոգի: Բազուի բանտում հիւանդացաւ 1, մնում
1, մնացին 12 հոգի:

Գաղտանի նահանգապետը հաղորդում է, որ
յուլիսի 8-ին Պետրովսկում հիւանդացան 3, որոն-
ցից մնում 1, Գերբնտում հիւանդացան 5, մն-
ում 6, շրջաններում հիւանդացան 222, մնում
97, առողջացան 33, մնում են հիւանդներ՝ Շու-
րայում 2, Պետրովսկում 10, շրջաններում՝ Կի-
րիլեան 116, Կայտադճարատարանեան 102,
Սամուրեան 51, Գարգինեան 25, Կաղիկուսու-
խեան 24, Շուրայի 70 և Գուսիբեան 2 հոգի:

Նիխաւետոյի նահանգապետը հաղորդում է,
որ յուլիսի 8-ին Շուշի քաղաքում հիւանդացան
10, առողջացան 11, մնում 4, մնում են 18
հոգի: Գաւառում հիւանդացան 30, մնում 26,
մնում են 8 հոգի: Վաղարիում հիւանդացաւ 1,
մնում են 3 հոգի, Նիխաւետոյի քաղաքում հի-
ւանդացան 37, մնում 12, որոնց թիւում և 1
կալանաւոր, մնացել են 93 հոգի: Գաւառում հի-
ւանդացան 5, մնում 2, մնացին 13, Նուրի քա-
ղաքում հիւանդացան 7, առողջացան 2, մնում
6, մնում են 6 հոգի: Գաւառում մեռաւ 1, Արե-
շի գաւառում հիւանդացան 3, մեռաւ 1, մնացին
2 հոգի: Զեքրայի գաւառում հիւանդացան 3,
մեռաւ 1, մնում են 2 հոգի: Զանգեզուրի և Զէլան-
չիի գաւառներից տեղեկութիւններ չեն ստացված:
Ընդամենը նահանգում կան 145 հիւանդներ:

ԽՈՒՆԻՍՏՈՎ, ՎԱՐԿԱՄԱՆ, ՆՊԱՍՏՈՂ ՊԱՅՄԱՆ-
ՆԵՐ՝

Նախընթաց յօդուածներում մենք տեսնեց-
ք, ինչպէս, ինչ ճանապարհներով խօսքայի թոյնը,

անձանքների հոգը ով պիտի լաշի, կամ քաղաք-
ային վարչութիւնը զոնէ ինքը կը կարողանայ ժա-
մանակաւոր կերպով հացադրոթի խանութ բանալ,
մեղ մնացողներին թոշակաւոր հացից ապահովա-
ցնելու համար—յայտնի չէ և կապածելի է շատ
Միլիանց թոշակաւորութեան և վարակելու ամենա-
յաշող պայմանների մէջ երբ դառնում այժմ, և
այդ կողմից մեր դրութիւնը նման է պատերազմի
մէջ ամեն բոլոր գիւղական սպանող զինուորին:
Ուղիղ հինգ օրից յետոյ դրանց վրա կաւելանան
և «մահաւարկութիւն» թափօրները, յայտնի էլակն-
վախէ՛ք: Երբ կրկնութիւնը արդէն մի անգամ
քաղաքին առաջնակարգ փողոցների միջով կայա-
ցաւ այսօր, իսկ կանոնադրապէս կը սկսի յուլիսի
1-ից և կը տևի 10 օր:

Բայց ինչու մտադրել դրանց, երբ զարգացած
ընկերութիւնները աւելին արեցին: Որպէս թէ
մեծ վնաս կը կրէին, եթէ սկզբից ընդհատէին
վարակւած մի երկու քաղաքներին հետ յարաբե-
րութիւնը, բայց այժմ չը դիտես ինչ խոցով են
հաշուում այն վնասների հետ, որ հասաւ իրանց
վաճառակաւորութեան, որ կրեց և կրելու է ամ-
բողջ Ռուսաստանը:
Արդե՛ք այս բոլորից յետոյ, այս դառն դասից
ապագայում պիտի շահել դառնան կեղտոտէր
քաղաքային, նրա հովիւ քահանան և քարտիչը,
զործաւորի քրտինքով ապրող և նրան կեղտի մէջ
մեծցող հանրա-գործարանատէրը, քաղաքացիների
առողջապահական պայմանները մասին մոռանալու
պատաւարութիւն ունեցող քաղաքային վարչու-
թեան անդամը, անտահանիչ զեղերից զուրկ
դեղատները ու լոկ սանիտարական անուն կրող
վարչութիւնները...

28 յունիսի, Թակ, Խոջաբէր:

կար: չէնց այդ պատճառով էլ շատ հանքեր և
գործարաններ անկարող եղան չարունակել իրանց
գործունէութիւնը: Մի քանի ֆիրմաներ, որոնք
այս և այն պատճառով անկարող էին դադարեցնելու
իրանց գործերը, գործաւորներին չը զրկելու
համար սկզբում տարածեցին, որպէս թէ ուրիշ
քաղաքներում, կամ նրանց հայրենիքում խօսքային
աւելի սատակ է տարածված, բայց երբ այդ էլ
չօղնց, այնուհետեւ դիմեցին մի աւելի յանցաւոր
միջոցի,—սկսեցին այնուհետեւ նրանց հասանելի
ռեճիկները չը տալ: Այդ անհարկ զրուկներից
աղատելու համար ինչ էր մնում անել նրանց,
եթէ ոչ պարտքեր անել ընկերից, ծանօթից, ան-
նաօթից և իրանց իրաւունքը կէս դնով և աւելի
պակասով ծանել այդ մնացողներին: Նշան և
այնպիսիք, որ մնալու պատրաստուով փողի մի
մասը ստացան և, միւս մասը Աստուծո՛ւ կամքին
թողնելով, փախան: Եւ այդ մեծ քաղաքաւորու-
թիւն էր թէ փախուցների և թէ մնացողների
համար: Այն խոսաւ ու կեղտոտ բնակարաննե-
րում, այն անբացարկելի կեղտի մէջ, այն նեխ-
ված օդում, ուր վիճակւած էր նրանց ապրել,
հարկերից հինգը չը պիտի մնար: Եթէ օր առաջ չը
ձգէին և չը փակէին—կոտորածը սարսափելի պի-
տի լինէր: Զմաւառութեանը գործ չարունակող մի
երկու ֆիրմաների օրերն էլ համարված են, որ օ-
րի վրա դգալէ է դառնում մշակի, հացի և կեն-
սական միջոցների պակասութիւնն ու թանգու-
թիւնը, մանաւանդ մահացութեան յաճախակի
դէպքերը:

Այս ծանր ճգնաժամի մէջ չէ կարելի չը դուրս
այն օրինակելի վարպետութիւնը, որ ցայց է
տալիս Նոբիլի ֆիրման: Աշխատողներն ժամերի
կրճատում, ճրի ճաշարան, օրինակելի մաքուր
թիւն, անտահանիչ դեղեր, կրկնապատիկ թուլ

այն դարձուցիւ լատինականը: մտնում են մեր ստանդարտը և աղիքները ու վարակում մեզ: (ՎՄՀ-ի № 75 և 77):

Այս ընդհանուր օրէնքը Ստեփան, թէ և ամեն տեղ խօսքայի թոյնը մէկ է, բայց ամեն տեղ նա միակերպ չէ դարգանում:

Երբ այս հիւսնդութեան սերմը ընկնում է պարտաւերջի վրա, նա աճում է սարսափելի աշտարակներով և կարծ միջոցում թունաւորում է այդ երկիրը և տարածվում է հեռու, իսկ եթէ հողը, այսինքն երկիրը, չէ կարող կերակուր տալ միկրոբին, սա մեռնում է և էպիդեմիան տեղիւն տեղը հանդիսանում է:

Մենք չենք ուզում մոռնալ այն անվերջ բանահոսի մէջ, որ իւրաքանչիւր խօսքային համաճարակման ժամանակ երևան է գալիս:— այն է գետնի (почва) յատկութիւնները, աղիքները: Երբ խօսքայի աճման և տարածման վրա Այդ հարցը դեռ չափ կանոնաւոր է և դեռ սպասում է իւր լուծմանը: Ոչ մի աշխարհագրական դիրք, ոչ մի բարձրութիւն ապահովված չէ: Խօսքային աճման ու պարսկայ չէ ճանաչում: Նա վաղուց է հարկաւոր ուղղութիւններով, հեղեղելով ծով ու ցամաք, և սար ու ձոր, նրա համար կոլիկալի բարձրութիւնները և Ալպեան դաղաթնները նոյն հեղեղութիւնով մատչելի են, ինչ որ Լոմբարդիայի դաշտերն ու Նիդրլանդի ավերած իսկ եթէ լեռներում նա այնպիսի մեծ կոտորածներ չէ անում, ինչ որ դաշտերում, դրա պատճառը անտարակապ այն է, որ այնտեղ ջրերն աղտոտված չեն, և ընդհանուր կեցութիւնը աւելի բարւոյ է, քան թէ ցած տեղերում, որտեղ վարակված գետեր են վաղուց, բնակութիւնը աւելի խիտ է և այն:

Ստեփան կան մի քանի քաղաքներ և գիւղեր, որոնց մէջ խօսքային մուտք չէ կտրուում երբեք: Այդ կէտերն են: Լիւն, Վերսալ, Սեզան, Բուան, Վիլլերուէ, Ֆրանկֆուրտ Մայնի վրա և Սթրասբուրգը:

Արդեօք ինչ է պատճառը, որ էպիդեմիան խոյս է տալիս այս երկրներից—անշարժ է մնալ: Կարծիք չը կայ, որ այն քաղաքներում և գիւղերում, որտեղ հողը կա կուղ է, խոնաւ և խոնաւած է (пропитана) անմաքրութիւններով, խօսքային աւելի հեշտութիւնով է հղադարձանայ, քան թէ կարծիք, կաւէ հողում, որը անաբայ է:

Միւս կէտը այս է: Մի և նոյն քաղաքի մէջ գետի ավի բնակիչները աւելի հեշտութիւնով են վարակվում, քան թէ միւս, աւելի բարձր մասերի: Սրա պատճառը պէտք է որոնել անշուշտ այն հանգամանքներում, որ վերին տներից աղտոտութիւնները կամ խողովակներով միջոցով, կամ ուղղակի անձրևների հոսանքով ցած են թափվում և և սղոտում են ջուրը և գետնի:

Եղանակի տարբերան աղիքներով են անկերն է: Խօսքային աւելի հեղեղութիւնով է տարածվում ամառվայ շրջ եղանակին, քան թէ ձմեռը, թէ և տարակապ ամառացուր ժամանակն էլ խօսքային կարող է կոտորած անել:

Ժողովրդի մէջ մի նախապաշարմունք կայ, իբր թէ քամին խօսքային է բերում: Այս կարծիքը մի խոշոր սխալ է: Այս հիւսնդութեան տարածվելու մէջ քամին դեր չէ խաղում, թէ և չոր քամին չորացնելով գետերը, կարող է դուրսէ ժամանակաւորապէս թուլացնել համաճարակման ոյժը և պակասեցնել զոհերի թիւը, ինչպէս այդ կարծում է (չը գիտեմ, որչափ իրաւացի) Բազում փչող ու օրը քամու մասին:

Մինչև այժմ մենք ծանօթացանք խօսքային զարգացման աջակցող այն պայմանների հետ, որոնք մարդուց դուրս են գտնվում:

Աւելի կարևոր է մեզ համար վարակման աջակցող այն պայմանները, որոնք մարդու իրան, կազմուածքի մէջ չեն:

Ամեն մարդ խօսքայով չէ հիւսնդանում, թէ և գտնվում է նոյն հանգամանքներում, ինչ որ հիւսնդացողները: Երբ մի քաղաքում երևում է խօսքային էպիդեմիան, ընկալիչներն մի մասը միայն հիւսնդանում է, իսկ անհամեմատ մեծ մասը աղտոտ է մնում վարակութիւնից:

Նկատված է ընդհանրապէս, որ էպիդեմիան տարածվում է, իսկ երբեմն մինչև անգամ սահմանափակվում է աղտոտ թաղերում, որտեղ կենքի պայմանները հակառակդական են:

Թէ ինչպիսի անհամեմատ են խօսքային կերակուրը դառնում, ցոյց է տալիս մեզ ահագին ստատիստիկական թւերը:

Վերջինսը հենց այն հանգամանքը, որ քաղաքային թաղերում երկրներում, այսինքն, այն երկրներում, որտեղ ժողովուրդը աւելի բարւոյ դրութեան մէջ է գտնվում, մեծագոյն թիւը անհամեմատ աւելի նուազ է, քան թէ այնտեղ, որտեղ տիրում է աղքատութիւն և հակառակդական դրութիւն:

Այսպէս Զեդրաստանում, որտեղ բնակութիւնը չափազանց խիտ է, որտեղ համարեա միշտ կիսատով է տիրում, 11 տարակապ միջոցին, պաշտօնական թւերով 3,100,000 մարդ է մեռել, (խկապակ աւելի):

Պրոֆէսոր Պրուտտի դրէ է այս օրէնքը, թէ «խօսքային տարածման աստիճանը մի երկրի առողջական դրութեան չափը կարող է համարվել»:

Ուրիշ խօսքերով:

Քանի մի երկրում խօսքային դէպքերը չափաւոր են, այնքան նրա առողջապահական դրութիւնը վատ է:

Այսպէս, 1884—1885 թւին Ֆրանսիայում խօսքայով մեռողների թիւը 3000-ից 1-էր, Իտալիայում 600-ից 1-էր, Սպանիայում 100-ից 1-էր: Այս թւերից հետեւում է, որ Իտալիան հինգ անգամ աւելի վնասվեց, քան թէ Ֆրանսիան, իսկ Սպանիան վեց անգամ աւելի, քան թէ Իտալիան: Իսկ Իտալիայի կեղտոտութիւնը և Ֆրանսիայի մաքրութիւնը յայտնի են:

Նկարող կէտն այն է, որ քանի առողջապահական պայմանները բարւոյ վիճակում են, այնքան քաղաքում է և մեռողների թիւը:

Օրինակ, Սեզիլիայում 1848—1849 թւին մեռան 53,293 հոգի, 1853—54 թւին մեռան 20,000 հոգի, 1866 թւին մեռան 14,378 հոգի:

Նոյնաման թւեր կարելի է առաջ բերել և ուրիշ երկրների վերաբերմամբ: Սրանք ցոյց են տալիս թէ ինչպէս տարուց տարի խօսքային կորցնում է իւր աւելի աղիքները, որովհետեւ նա պիտի մաքրուի առողջական բարելաւութիւնների դէմ:

Այժման էպիդեմիան նոյնը ցոյց տուց: Բազում կոտորվեցան համարեա բացառապէս խեղճ բանուր դասակարգը, կիսաքաղցած ուսուցող թաղերում և կեղտոտ թուրք աղգաբնակութիւնը:

Այս վերին աստիճանի խրատական փառքերը բացատրվում են նրանով, որ թոյլ կազմուածքը աւելի հեշտ է յաղթվում խօսքային, քան թէ ամուրի:

Բժշկական Վ. Արմորան

ՕՐԱՅՈՒՆ ՉԱՐԻՐ

Կօսիւր բացիւնների դէմ սկսած կռիւն, գտնէ թիֆլիսում, ցոյց է տալիս, որ այնքան էլ ահաւելի չէ խօսքային, որքան կարծում էին: Մեզ մօտ այդ հիւսնդութիւնը սկսվեց յունիսի 14-ին, ուրիշն լրանում է արդէն ամբողջ, բայց հիւսնդութիւնը դեռ չէ կարողացել մեզ մօտ էպիդեմիայի կերպարանք առնել:

Դա այն կատաղի կռիւի հետեւին է, որ թիֆլիսը մեղք է մղում է: Եթէ մինչև այժմ մենք չարեանակէնք կռիւ այն եղանակով, որով սկսեցինք, այն է՝ բոլոր հիւսնդներին հիւսնդացող տանել, կամ առհասարակ առանձնացնել, անկասկած մեզ մօտ հիւսնդացողների թիւը 6-ից կիջներ 2-ի կամ 3-ի և չէր բարձրանայ մինչև 12—18:

Ստեփան ամբողջ կասկածաբանութիւնը, տարածված ստիպելի լուրերը, որ իբր թէ հիւսնդանուցում թունաւորում են, սպանում են, այնպիսի դրդուման հասցրեց ամբողջին, որ տեղական ոստիկանութիւնը ստիպված եղաւ թող տալ որ ցանկացողները իրանց հիւսնդներին տանք պահանջ:

Ասենք թէ ժողովրդի մէջ տարածված լուրերի վերաբերմամբ մասամբ էլ գործի դեկլարացիան էին մեղաւոր, որ ամեն բան տուեցին ոստիկանների ձեռքը: Ամբողջ ոստիկաններից վախում, քաշվում է... Եթէ գործի սկզբից մասնակցէին նոյն իսկ ժողովրդի մարդիկ, տեղացիներ, ինտելիգենտ անձինք, անկասկած աւելի հաւատով կը վերաբերվէին նրանց:

Ինչ և ինչ, անցածն անցաւ:

Գտնէ այժմ ամբողջ խեղճ գաղ, և հիւսնդներին չը ծածկել: Եւ վախեցնող ուղիւ չը կայ: Ով ուզում է, կարող է իւր հիւսնդին տանք պահել: Բայց ցանկ էլ նրանում է, որ կոր ժողովուրդը մի կողմից համ հիւսնդին է ծածկում, համ էլ

նրա վարակված շրերը, սպիտակեղէն, անկողինը թաղանթում, կամ ծածկում վաճառում: Մեր ամբողջ սովորութիւնն էլ խօսմ Աստուած աղաթիւնը գտն, հիւսնդի մօտ կը նստեն, նրա շրերին ձեռք կը տան և յետոյ հանգիստ կերպով առանց դեղինֆէկցիայի կերթան իրանց տները,—չեւրակալելով անգամ, որ իրանց հետ տարան աւելեալ բացիւններ... Եւ ահա մի անից միւս տուն, մի դրացուց միւս դրացուն, մի թաղից միւս թաղ ակտը պոյոյտ է անում...:

Եթէ ինչն ժողովուրդը մի փոքր խեղճ գլուխը հաւաքած՝ գործարարներ, անէր այն բոլորը, ինչ որ ասում են, յորդորում են բժշկները, սանիտարները, լրագրիւնները,—հաւատացնում ենք, մենք անգն ու տեղը կը խեղճեմք խօսքային:

Բայց այդպէս անելու փորձերն, ամբողջ բողոքովին հակառակն է անում: Թիֆլիսի Չուղուրէթի թաղում հիւսնդանում է խօսքայով մի աղջիկ: Որպէս զի պոլիցիան չիմանայ և հիւսնդին չը տանեն, ծնողները հիւսնդին երկու օր պահում են ներքնատանը (պոլիս): Միայն երրորդ օրը, երբ ծխախոտը վրացի ճահանան խմնում է այդ, գալիս և խրատում է այդպիսի յիմարութիւններ չանել:

Բժիշկները խօսմ ժողովուրդի, կամ ստանաւորներ չեն, ասում է տէր-հայրը, կանչեցեք, խորհուրդ հարցեք, դեղ խնդրեցեք: Մտնողները ակամայ են դնում քահանային և բժիշկ կանչում: Բայց այդպէս ոչ էր: Հենց որ հիւսնդը աղվան կառք են նստացնում, որ հիւսնդացող տանն, մեռնում է...:

Հէշտ բան է խօսքային ունենալ և երկու օր պոլիսում մնալ...

Անցեալ օրը առիթ ունեցալ խօսելու մի խումբ մշակներին հետ: Նոյն երկրորդ, նոյն կասկածը: Դրանք խումբ-խումբ հայրենիք են դնում: Եւ այդ ոչ թէ զլուսաւորապէս խօսքային երկրորդ, այլ որ իրանց կը բանեն, հիւսնդացող կը տանեն, կը սպանեն...

Այ մարդ, ինչ էք ասում. ձվ կարող է սպանել, ձվ կարող է թունաւորել, հանաք մասկարութիւն է, ինչ է, ասում էի ես նախիշնանցի մշակներին:

—Ձէ, միք ասի. ավելի մենք էլ բան ենք հասկանում: Խոտ խօսմ չենք արածում, հաց ենք ուտում, պատասխանեց մշակներից միւր ինքնահաւան կերպով: Խօսք չը կայ, աղաներին չեն թուրաւորի, իսկ մեզ նման անտէր, անտէրականներին—ինչ ասես կանեն:

Թեյատներն էլ սակաւ են գալիս թէ խմելու: Թող աղաները խմեն, ասում են:

Եւ մի բան միայն նկատեցի. եթէ թէյատներում և բացիլի սեղանատներում զեկալարները լինեն տեղացիք, ժողովրդին մօտիկ մարդիկ, անկասկած ամբողջ աւելի մեծ հաւատով կը վերաբերվի:

Ես յայտնեցի իմ պատրաստակամութիւնը թիֆլիսի ոստիկանապետ պ. Մատթիլիսին, զեկալարներ և աշխատելու թէյատներում, կամ բացիլի սեղանատներում: Պ, ոստիկանապետը,—որը անկեղծ հնորակալութեան արժանի եւսան է ցոյց տալիս,—յայտնեց որ ինքն անշարժ ուրախ կը լինի եթէ տեղացի ինտելիգենտ անձինք աշխատելու ցոյց տան՝ քանի որ պոլիցիան մենապակ անկալող է ամեն տեղ հանան:

Հաւատացած ենք, որ ցանկացողներ թիֆլիսում շատ շատեր կը գտնվեն:

Խ. Մարտիան

ՆԱՄԱԿ ԲԱԹՈՒՄԻՅ

Յուլիան 3-ին

Չեղ արդէն յայտնի է, որ Բազումից երեք խումբ ուսու խեղճ բանուրներ բերվեցան իրանց ընտանեկներով Բաթում նոյն իսկ խօսքային ժամանակ, այն է յունիսի 24-ից: Դրանք թւում այլ և կին 719 հոգի, զեկալարներն ծովի վրա յատուկ վարձած նաւում և մի ամեն էլ ծովափին առանձնացած տեղում, թէ և շատ մօտիկ մեծ բազմութեամբ բանող մշակներին: Քաղաքային վարչութիւնը մեծ խնամքով հոգում էր դրանց բոլոր պիտոյքը և գործ գրեց ամեն միջոցներ քաղաքը դրանցից անվնաս անելու համար: Ի նկատի ունենալով, որ Բաթումին վիճակված է ընդունել իւր մէջ վարակված բոլոր քաղաքներից փախչող ճամբորդներին այս և այն կողմը դնալու համար՝ շատ մեծ երկիրդի տակ ենք գտնվում: Այնուհետեւ, խօսքային ամենակատար ժամանակ 719 հոգին էլ երբ թափվեցան Բաթում առանց զեղինֆէկցիայի՝ ժո-

ղովուրդն աւելի էլ սարսափի մէջ ընկաւ:

Պ. Նահանգապետը մեծ աշխատութիւն գործ գրեց և քաղաքային վարչութիւնն էլ արիւթաբ հնարներ էր որոնում շուտով այդ խեղճներին Ռուսաստան տեղափոխելու, բայց բանն այն էր, որ ոչ մի չողենաւական ընկերութիւն յանձն չառաւ այդ ներկած դժբաղդներին տանելու և դրութիւնը իսկապէս անկանելի էր, չը նայելով որ, ինչպէս լսեցի, «կարմիր խաչի» ընկերութիւնը 10-ական բուրքի էր առաջարկել ամեն մի հոգու համար: Այդ ժամանակը հասաւ պատեղ պ. Ա. Մանթաշեանի մեծ շողենաւը, «Մաւալա» անունով, որի նաւապետն է հայազգի պ. Կոստանտին Վարձեկանց (թիֆլիսեցի), որը կէտ էր իւր սովորական կերպիսի բեռն առնելու՝ պայմանաժամին Նիդրլանդ հասցնելու համար: Պ. Ա. Մանթաշեանի արժանի ներկայացուցիչ յարգելի պ. Խարաղեանը տեսնելով այդ խեղճ ժողովրդի դրութիւնը և բաթումիցներին սարսափը՝ մեծահոգութեամբ, առանց մի որ և է վարձի, բոլորովին ձրի առաջարկեց քաղաքին իւր այդ «Մաւալա» շողենաւը ամբողջ էկիպաժով դրանց Ռուսաստան տեղափոխելու համար և նաւապետն էլ անվնասութեամբ յանձն առաւ: Եւ ահա այսօր, երեկոյան ժամը 6-ին, ներկայութեամբ տեղիս Կոմիտասի, Նահանգապետի օգնականի, քաղաքապետի և այլ ներկայացուցիչների, նաւ բժիշկների նստեցին 715 հոգի (4-ը վախճանվել են, որոնցից երկուսը կասկածելի խօսքայով) իրանց բոլոր իրեղեններով, քաղաքից արված ուր պաշարները զենքերով և մեկնեցան Ռեզուսի, ուս պիտի ենթարկվին կարանտինի՝ ցամաքի վրա: Որքան ուրախալի աղաղակներ բարձրացրին այդ խեղճերը, երբ շողենաւը մեկնում էր, ամենքն էլ պոռալով հնորակալութիւն էին յայտնում քաղաքի լաւ հիւրասիրութեան և նրանց ձրիապէս տանելու համար:

Ի դէպ, աւելորդ չէ յայտնել, որ ներկայումս Սե ծովի վրա գտնէ մի հատիկ հայ նաւապետն է երկտասարդ պ. Կոստանտին Վարձեկանց, այդ պարտնը աւարտել է Բաթումի ծովային ուսումնարանը, ուր պ. Մանթաշեան յանձնել էր դրան պաշտօն «Մաւալա» ընկերութեան շողենաւներից միւր վրա, այնուհետեւ պ. Մանթաշեան բերել տուեց տեղիս իւր «Ալբի» շողենաւի վրա, ուր ծառայելով ճանապարհորդում էր Սե և Միջերկրական ծովերի վրա: Այդ ժամանակը նա լաւ սովորեց անգլիկներին լեզուն և երեք տարուց յետոյ նոյն «Ալբի» շողենաւի և ապա միւս «Գրանիլ» շողենաւի վրա նաւապետ եղաւ: Այդ երկու շողենաւի վրա նաւապետութիւն անելուց յետոյ նշանակվեց նորերում նոյն պ. Մանթաշեանի երրորդ այն է «Մաւալա» շողենաւի վրա նաւապետ:

Նրիտասարդ նաւապետ պ. Վարձեկանց իւր տուկուն աշխատութեամբ և անձնակազմով բնաւորութեամբ ուղարկութեան արժանի տեղն է բըռնել իւր պաշտօնի մէջ և սիրելի է ամենին: Հայերը, որ միշտ ծովից խուղ ենք եղել, հարկաւոր է և շատ ցանկալի է, որ պ. Վարձեկանի օրինակին շատերը հետեւեն:

Այս տարին Բաթումը աւելի քիչ հիւսնդների ունի այս շրջ ամառը, քան անցեալ տարին, ժողովուրդն ամեն կերպ ջանք է գործ դրում մաքրութեան համար: Քաղաքային վարչութիւնը և ոստիկանութիւնը արժանի են գոլասանքի իրանց աշխատութեան համար և ամեն զգուշութիւններ են նախաձեռնարկել խօսքային անվտանգ պահելու համար քաղաքը: Եթե վրա են արդէն բարակներ, կառքեր հիւսնդներին տեղափոխելու համար և առհասարակ քաղաքը ոչինչ չէ խնայում խօսքային դէմ կռելու համար:

Որտեղից են վերցել լրագիրները թէ իւր Արդւինում ժամտախտ կայ: Այդ լուրը բողոքովին սուտ է:

Մ.

ՆԱՄԱԿ ԱԼԵԲԱՆԴԻՐՈՒՄԻՅ

Յունիսի 21-ին

Քաղաքում օրվայ խօսակցութեան նիւթը խօսքային մասին է: Ուրիշ բան չես լսում, բացի այն թէ՝ խօսքային Բազումն է, խօսքային թիֆլիսում է, խօսքային Շուշում է և այլն:

Բայց ինչ ենք անում մենք քաղաքացիքս, ինչ միջոցների ենք դիմում այդ համաճարակ անտի առաջը փակելու համար: Կարծես թէ ոչինչ: Ոստիկանութիւնը բաւականացաւ միայն մի քանի հարկը օրինակ զգեքը ցրվելով և մի անգամ էլ յայտարարելով, որ ամեն մի քաղաքացի պարտա-

և որ է իր տոնը մաքուր պահելու: Այդ դեռ բառական չէր և դրանով չէր կարելի համոզվել թէ՛ իրանց պարտականությունը կատարելն և պատասխանատվությունը ազատ են: Քանի որ մեր ժողովուրդը այնքան պարտաճանաչ չէ, պէտք է ստիպել նրան այդ անելու: Ինչպես անգամ կարելի է ասել, որ հարկաւոր է խիստ միջոցների ու պատժի ենթակից պարտադրանքներին: Մեր կարծիքով աւելի լաւ կը լինէր այսօրվանից մի քանի սանիտարական նոր խմբեր կազմակերպել, որոնց պարտքը կը լինէր օրը երկու անգամ այցելել այն բոլոր փողոցները ու տները, որոնք իրանց իրաւունքի տակ են գտնուում և խիստ կերպով հակել մաքրութեան վրա: Այն ֆուրգոնները, որոնց պարտքն է քաղաքից դուրս կրել արտոտութիւնները, նրանց այժման թվի վրա աւելացնել մի քանի նորերը, որովհետեւ եղածները քիչ են և ստիպել նրանց, որ օրը երկու անգամ այցելեն իրանց յանձնած մասերը ու հաւաքեն կեղտոտութիւնները: Մինչև այժմ դեռ չէր օրը մի անգամ են այցելում և բացի դրանից կան այնպիսի թաղեր, ուր չարած մի անգամ էլ հաղիւ են դրնում և միջի այլոց պէտք էր պարտադրանքներ, որ այդ ֆուրգոնները ծածկոցներ ունենան, որոնք չանցնեն փողոցներով ու մի մասը չը թափեն փողոցներում, ինչպէս այժմ է լինում: Այժման սանիտարական խմբի վերակազմակերպման պարտադրանքներ, որ մի քիչ աւելի պարտաճանաչ լինեն և խիստ կերպով հակեն ֆուրգոնների վրա, որոնց տեղերը թէ՛ պարտադրանք են և թէ՛ բաւական անհրաժեշտութիւն: Հարկաւոր է աւելի խիստ ուշադրութիւն դարձնել մի քանի փողոցները վրա, որոնք մաքրութեան կողմից բաւական անհամարձեւել վիճակի մէջ են գտնուում: Յատկապէս պէտք է ուշադրութիւն դարձնել «Հողեպլան» ասված քաղաքամասում գտնուող պարսիկների և գիւղացիների թաղի վրա, որի ամեն մի անկիւնը կեղտոտութեան բռն է: Մտաւայտ ասել, որ հարկաւոր է փակել տալ այն բոլոր արտադրանքները, որոնք գտնուում են քաղաքի միջին հոսող առուակի վրա և արգելել այդ տեղում լուսացը անելը, որովհետեւ այդ առուակի ջրով են ջրում մեր բոլոր բանադրանքները: Եթէ մեր ցոյց տուածները ճշգրտեանք կատարվեն, կարելի է յոյս ունենալ որ խօլեյան մեր քաղաքը մուտք չի գործի և եթէ գործի էլ՝ շատ աննշան դոնոր կունենայ, որովհետեւ չը տարածվելուս նպատակով են, թէ քաղաքի զիւրքը և թէ օդը: Այնքանագոյն օդով մակերկրից 4000 տոնայաի բարձր է և արդէն յայտնի է, որ խօլեյան բարձր տեղերում շատ մուտ չէ գործում:

Այսօր, ամսին 21-ին, տեղիս գաւառապետի նախադրանքով խառն, հասարակական ժողով կար, որտեղ առաջարկվեց հետեւեալ հարցը, թէ հարկաւոր է 2000 թ. յատկացնել, որպէս զի անհրաժեշտ դեղորայք բերել տան և թէ 20 հատ երկաթեայ մահճակալներ գնեն: Առաջարկվեց քաղաքի կառավարի կամ քաղաքի փողոցից, որը այժմ բանկումն է գտնուում, վերցնել այդ 2000 թ. գումարը: Որովհետեւ նախքան փողով վերցնելը, հարկաւոր էր նահանգապետից թոյլատուութիւն ստանալ, և որովհետեւ այդ բանը ժամանակի էր կարօտ, այդ պատճառով վճռեցին ժողովարարութեան գլխին: Հէյն ժողովում հաւաքվեց 300 թուրքի: Թուրքը յանձնվեց պ.պ. խ. խառնակներին և Գ. Ռաֆայելեանին, որ ժողովարարութիւն չարժանակն մինչև այդ դուստրի լրանալը:

Ս. Գ.

ՆԱՄՍԿ ՆՈՐ-ԲԱՅԱՋԱՆՏԻՑ

Յունիսի 22-ին

Այսօր Ներսիս կայարանից մինչև Նոր-Բայադէտ, Ամանի ծովակի եզերքում, 30 վերստ տարածութեան վրա, ընկած են ութն գիւղեր, որոնցից մինում բնակվում են հայեր, երկուրորում ուսու աղանդաւորներ, իսկ մնացեալ վեցը թիւրքաբնակ են: Վերջին 6 գիւղերն են՝ Բըզլի, Աֆանդի, Հալի-Մուսան, Աղ-Ղըրբի, Աղ-Ղալա և Աղի վանք: Բոլոր գիւղերի բնակիչները բացառապէս պարսապում են հողագործութեամբ, անհատապէս հողագործութեամբ և մասամբ ձկնորսութեամբ: Վեցերորդ գիւղը, այն է Աղի-վանք թուրք գիւղը, այդպէս է կոչվում նրա համար, որ մեր պատմական հինաւորաց «Աղի-վանքին» կից է գտնուում: Աղի-վանքը, ինչպէս ուրիշ շատ հայկական ամուր վանքեր, բայց դռներով կանգնած մնում է ամայի և անմարդաբնակ և իր ներքին

առաստաղի հրաշալի քանդակագործութեամբ վկայում է հայ նախնիքի գեղարուեստական ճարտարապետութեան վերաթիւնը... Յանկալի է, որ մեր բարձր հոգևոր իշխանութիւնը ուշադրութիւն դարձնէր այդ հրաշալի վանքի վրա, որովհետեւ չըճարնակ մոլեռանդ թուրք ժողովուրդը սրբապղծում և անասունների օթեան է դարձնում այդ սրբաշէն տաճարը: Յիշեալ գիւղերից հայաբնակ գիւղը, որ կրում է Օրդակու անունը, բաւական թւով բնակիչներ ունի, որոնց անասնապահութեան անհրաժեշտութիւնը կարելի է համարել, նրաբնակն տեսակէտից: Միայն դարմանալին այն է, որ 150 տուն բնակիչ ունեցող Օրդակու գիւղը չունի իր եկեղեցական-ձկնական դպրոցը, որն անհրաժեշտ է առհասարակ այդպիսի մեծադիր գիւղերին: Լուս է նա, որ դպրոցատեղ մարդիկ կարելի են դառնում այսպէս թէ այնպէս ուսումնարան հիմնել այդ գիւղում: Վերջապէս ցանկանք աշխուրթին:

Ուստարեակ Ալեքսանդրովի գիւղը, որն ընկած է թուրք գիւղերի մէջտեղ, բաղկացած է 30—35 տուն մարական հասարակութիւնից, որը Ուստարեակի խորքերից դաղթած է 40-ական թվականներից սկսած: Մարական հասարակութիւնը, որքան էլ որ նախապաշարված լինի, այնու ամենայնով մի առանձին դիրք է բռնում իր չըճարնակ հայ և թուրք հասարակութեան և ամբողջ չըճարնակում, ինքնապաշտպանութեան տեսակէտից, իսկ հայ տարրը բնակիւն դուրի է ինքնուրոյնութիւնից... Բայց թուրք ժողովուրդը, ինչ ասել կուզի, որ բնականապէս հակված է դէպի աւարտաութեան և աւաղակութեան սկզբբունքը: Ուրիշի գոյքը յայտնակի, կողպակի հարկան այդպիսան աղբերին,—բայ թուրք ժողովուրդի հայեցակէտն է, նրա ամբողջ համոզմունքը...

Համապարհորդելով մեր նկարագրած գիւղերի մօտերքով, մարդ այդ կարճ ճանապարհի վրա (30 վերստ) օդային տարբեր բուրումն է դրում: Օրդակու, ճանապարհը ձգվում է ծովափեայ բարձրաւանդակներով և դուր կանգնած մի ուրիշ բարձրութեան վրա՝ շնչում էք թեթև և դուրաբար օդ: Առաջ էք գնում նոյն ճանապարհով մի քանի վերստ և ա՛նա մի տարակալում ձեր չըճարութիւնը խեղդում է և դուր գգում էք մի թանձր, անթափանցիկ օդ, որը ճնշում է ձեր հոտաւորութիւնը, իսկ այդ տեղից մի քանի քայլ հեռու տարածվում է խեղդող ծովային: Եւրոպական էք գնալ այդ ճանապարհով և երբ հասնում էք տեղի ամենաբարձր կէտին, այն ժամանակ օդը բոլորովին փոխվում է,—թեթև, ակտիվիւ գեղիւնը բուրում է չըճարակցը: Այդ արդէն հասած էք լինում Նոր-Բայադէտի մօտերքին:

Տեղիկ երաշխութեան պատճառով թէ յիշեալ գիւղերի և թէ Նոր-Բայադէտի ցանքները լաւ չեն, վարհեղբեր անբերի են, մանաւանդ Նոր-Բայադէտի: Նրկար միջոց չորութիւնից յետոյ վերջերս մի քանի անգամ քիչ քիչ անձրեւեց: Բոլոր հանդերձ անձրեւի լինելու պատճառով հողագործ դասակարգի յոյսը մնում է միայն անձրեւի վրա: Եւ իրաւ, ամբողջ բուսականութիւնը կարօտ է անձրեւի: Համեմատելով ուրիշ տարիների բուսականութեան հետ, այս տարվայ թէ ցանքները և թէ խոտանոցները ձիւղ հակապատկերն են ներկայացնում: Գայտերը այնպէս տեսք ունեն, կանաչազարդ գետնի մակերեսով կիզիլ արևի տաքութիւնից անշուր չորացել է. դաշտային ծաղիկներն և այլ վայրի հոտաւետ բոյսերը գետնի ամենատաք գոլորշիից թաքանալ և գլուխները կախ են գցել: Եթէ սրանից անմիջապէս յետոյ անձրեւային եղանակը լինի յոյս կայ մասամբ հացի տէր դառնալու:

Ս.

ՆԱՄՍԿ ԱՂՊԱՆՏ

Յունիսի 27-ին

Աղան գիւղը գտնվում է Ղաղախ գաւառում, կարավանատար կայարանից 3 վերստ դէպի արեւելահարաւ. ունի մօտ 150 տուն բնակիչ, որոնք բոլորն էլ հայեր են և պարսապում են գլխաւորապէս երկրագործութեամբ և անասնապահութեամբ: Նրկարագործութիւնից ստանում են առատ ցորեն, դար, հաճար և կորեկ: Այս տարի ցորենի բերքը համեմատաբար աւելել է: Այստեղ կենը հաւատար ընկերուհի է իր ամուսնուն թէ տնային և թէ դաշտային աշխատանքներում. նա իր ձեռքով է պատրաստում ընտանիքում գործածվող շաւերը: Օդը ու ջրով Աղանը առաջնակարգ տեղ է բռնում Ղաղախ գաւառում. նրա աղբիւրները

մինչ օրս յայտնի են, ախտս միայն, որ Թեֆլիս—Նրեանեան ճանապարհից դուրս գտնվելով գիւղը չէ կարողացել լաւ ամառանոց դառնալ: Գիւղի չըճարակցը հարուստ է և հնութիւններով: Խաչաքար, Ս. Մարտիրոս, Ս. Գէորգ, Տախտաղեղի, Գիւլթեա և Մօշուտ ուխտատեղիները սուր աչքի հետազոտութեան կարօտ են: Աղան ունի 2 եկեղեցի 1 քահանայով. եկեղեցիներէց մէկը այժմ նորոգվում է և յայտնի է իր նոր ձևով: Չը նայելով որ եկեղեցիներ կան այս գիւղում, բայց այնու ամենայնով «գանապակի ձայն» տարվայ մէջ ժողովուրդը հաղիւ լսում է 2 անգամ. գիւղացիք երբեմն ստիպված են լինում օտար գիւղեր գնալ և այնտեղ հաղորդվել: Քահանան շատ է ձերայել:

Նոյն անմիջիկապ գրութեան մէջ է ժողովուրդը և ուսումնարանի կողմից. Աղանի պէս մարդաշատ գիւղը մի դարոց չունի. դա պատճառներ մի երեկոյ չէ: Խօսեցիք ժողովուրդի հետ, հասկացրէք ուսման նշանակութիւնը և նա ձեռք կը պատտասխանէ. «Քե ժառաղ, երկու եղ ունեմ մինը քեզ, միայն թէ մի ուսումնարան չիկէք»: Սակայն ուր են մեր գործիչները:

Յ. Ս.

ՆԵՐՍԻՍ ԼՈՒԻՐԵ

«Մշակի» ներկայ համարը բաղկացած է մէկ և կէս թերթից:

«Մշակի» յաջորդ համարը, վարդապետի տօնի պատճառով, երեքշաբթի օր լոյս չի տեսնի, այլ լոյս կը տեսնի հինգշաբթի օրը, յուլիսի 16-ին:

Մարտաբաղաքի «СНІМЬ ОТЕЧЕСТВА» լրագիրը, խօսելով մեր քաղաքների՝ Բաղուի, Աստրախանի, Սարատովի, Յարկիևի և այլն անպատրաստ լինելու մասին խօլեյան ընդունելու և նրա տարածման արգելում, շատ իրաւացի կերպով անուանում է մեր այդ անտեսական և հասարակական պարտութիւնը մեր երկրորդ Պէշկու: Իսկ «НОВОЕ ОБОЗРЕНИЕ» լրագիր աշխատակից պ. Նիկոլաձէ, խօսելով խօլեյային մասին, գրում է ուշադրութեան արժանի հետեւեալ տողերը. «Գուք յիշում կը լինէք թէ ինչպէս մի ժամանակ առաջ մամուլը մի յայտնի մասը սաստիկ յարձակումներ էր գործում ի ն տ և լ ի գ է ն զ ի ա յ ի դէմ: Յարգելի կիտ-կիտիչներն, որոնց մեծ առատութիւն կայ մեր հայրենիքում, մամուլի այդ տեսակ քաւորքը, պարզ է որ շատ ձեռնառու էր: Մի ժամանակ, նրանք ամաչած էին զգում իրանց, երբ գրականութիւնը յարձակվում էր այդ տգէտ և հարուստ կիտ-կիտիչների վրա. իսկ երբ յայտնի ուղղութեան մամուլը բացարձակապէս հրատարակեց որ խոտիկեցիցային պէտք է վզին տալով ամեն տեղից վաճառել, թէ իրանկիւնցիան ուրիշ բան չէ, եթէ ոչ աւելորդ չաւարտվել, թէ մեր պապերը շատ լաւ ապրում էին առանց ինտելիգենցիայի և առանց դրան շատ փող էին վաճառում ու հողեր ձեռք բերում,—այն ժամանակ յայն, չունչ առանց իսկ հիմա մեր տգէտ հարուստները, այդ ինքնահաւան կիտ-կիտիչները, յոյս ունեմ կը հասկանան, որ արեւի պատճառը ուղիղ իրանք են, իրանց մէջ արնատաքած այն այլանդակ համոզմունքը, իր թէ կարելի է ապրել և պահպանել հրաժարվելով և գիւղութիւնից, և առողջ մտքից, և արդարութիւնից, և ինտելիգենցիայից,—հիմնվելով միմիայն կամայականութեան և ինքնահաւան տգիտութեան վրա»:

Շուշու գաւառի ճարտար գիւղից մեզ գրում են. «Յունիսի 20-ից խօլեյան մուտք գործեց թէ մեր գիւղը և թէ մի քանի այլ չըճարակց գիւղեր: Թէ մեր գիւղում, թէ խոնաշինակ, Գիւլի և այլ գիւղերից խրաբանչիւրում արդէն 6-ից մինչև 10 հոգի մուշտոյներ եղել են: Սակայն ոչ դր ուշադրութիւն չէ դարձնում այդ գիւղերի վրա. տանտեղերը իրանք տգէտ մարդիկ լինելով, չեն կարող ժողովուրդն առաջնորդել, հասկացնել նրան մաքրապահութեան անհրաժեշտութիւնը և այլն, իսկ գաւառական բժիշկը նստած է Շուշու: Այդ գիւղերում մուշտոյների մի մասը Բագուից եկած մշակներն են, իսկ միւս մասը արդէն ընկիւններն են: Այժմ վտանգ է սպառնում որ խօլեյան կանցնէ այդ վարակված գիւղերից և դէպի չըճարակց հայ և թուրք գիւղերը»:

ԿԱՂՁՈՒԱՆՆՑ մեզ գրում են. «Տեղիս հայոց դպրոցի հիմնադրութիւնը սկսվելու է յուլիսի մէ-

կից. ցանկանում ենք յարգելի գործողներին անխնայ ջանք և աշխուրթին: Մի քանի պարոններ, ինչպէս Մէլքոն Եփեսանց և Ստեփան Խանադախանց նուիրելից դպրոցի օգտին ստալինը 25 թ., իսկ երկրորդը 10 թ., խոստանալով 5 տարի շարունակ, իւրաքանչիւր տարի նոյն գումարը տալ»:

ՆԵՐՍԻՍԱՆ մեր թղթակիցը գրում է մեզ. «Տեղիս Գալիանեան օրիորդաց դպրոցի ուսուցչական խմբի կազմակերպելը, ինչպէս լսեցինք, թեմական տեսուչը յանձնել է հազարաբաժնեքան, իսկ այս վերջինը տեսուչութիւնից հրաժարեցին է օրիորդ Օհանեսից, պահելով նոյն խումբը և աւագուստից նշանակել է Յ. Յովհաննիսեանցին: Եթէ այդ բոլորը ձիւղ է, շատ ցաւալի է. ամբողջ քաղաքի հայ աղգաբնակութիւնը սպաւում է որ իր միակ օրիորդաց դպրոցը կարգի ընկնի, իսկ այդ դպրոցի ընդհակառակն, աւելի էլ անկարգ դրութեան մէջ է ընկնում»:

ՂՈՒԲԱՅԻՑ մեզ գրում են. «Խօլեյայի պատճառով թափօր են արել հայ հողատերականութիւնը, և երկու աղանդներն պատկանող մահմադականներն էլ հրապարակական աղօթքներ են անում: Հայ արհեստաւոր և գործակաւոր երկրաստորներ մի խումբ նմանապէս մատաղ է արել և բաժանել է միւս աղքատ դասակարգին: Արդէն կան մեզ մօտ և գիւղերում խօլեյայից մեծաւորներ: Ինչ տեսակ հիւանդութիւն էլ պատահում է, հիւանդին անմիջապէս տանում են քաղաքից դուրս գտնվող հիւանդանոց: Սանիտարական մասնաժողովը ամեն օր խուզարկում է աններ, բաւկերը, իսկ հաշտարար դատաւոր ինքն անձամբ այցելում է տները և ուր որ հանդիպում է հակառողջական պայմանների, անմիջապէս առգանքի է ենթարկում տանտեղերին: Կարգադրութիւն եղաւ որ միջոցն ու խիստ չը ծախվին: Բաղուից անհրաժար մարդիկ են գալիս և այդ պատճառով ամեն ինչ թանգացել է Ղաղախում: Աճալիս վնաս հասցրեց Բագուն մեր քաղաքին ու գաւառին. ամառ ժամանակ մեր գաւառի միւլեղէնների մեծ մասը մենք տանում, ծախում էինք Բագու քաղաքում: Իսկ այժմ ոչ մի տեղ ծախել չենք կարող»:

Տեղական ուսու լրագիրները, ստորոգ աղբիւրները հաղորդում են, որ ամառայն սկզբից մինչև այսօր ԹԻՖԼԻՍԻՑ դուրս են եկել թէ՛ դէպի Բաթում, թէ՛ դէպի ամառանոցներն ու Ուստարում մօտ 36 հազար հոգի:

ՊԻԱՏԻԳՈՐԱԿԻՑ մեզ գրում են. «Բաֆայէ Պատկանեան յունիսի սկզբից արդէն կոլիտեան համաքային ջրերում են: Նախ բժշկվում էր Խանդուկում, քանի որ կիւլօլօթիկում անձրեւներից փոքր ինչ խոնաւ էր եղանակը, իսկ այժմ գտնվում է կիւլօլօթիկում: Վարդապետի համալսարանի բժշկականութեան պրօֆեսոր պ. Ղաղախու Թումաս չարածը երեք անգամ Խանդուկից գնում է կիւլօլօթիկ, ամենամեծ հողատարութեամբ հետևում է Պատկանեանի տկարութեան ընթացքին և ամենայն ինամբով հոգ է տանում նրա մասին: Մի կայն, ինչպէս լսել ենք, Պատկանեանի տկարութիւնը, քանի գնում է, այնքան աւելի սուր ընթացք է տեսնում: Երբեք մի քանի պրօֆեսոր Թումաս ոչ մի ջանք չէ ինպիսով գիտութեան ամենալիւրջին, կատարելագործված միջոցներով վնասված կուլիտ հիւանդութեան քաղաքային ընթացքը դէլ կանգնեցնելու»:

ՆԵՐՍԻՍԱՆՑ մեզ գրում են. «Երեւանի թեմական տեսուչը թեմիս խեղճ ուսուցիչների համար մի նոր տեսակի հարկ է սահմանել. նա որոշել է ապագայ կաթողիկոսին ուսուցիչների լուսանկար կինդանալիքների արժան ներկայացնել, ի հարկէ իր պատկերն էլ հետը: Երեւանի թեմում մօտ 200 հայ ուսուցիչ կայ, ամեն մէկին, քաղաք գնալու ծախսի հետ միասին այդ բանը կը հատի առնուաքան 7 թուրքի, ուրեմն մեր թեմի աղքատ ուսուցիչների գրպանից այսպիսով առնուաքան 1400 թուրքի ծախս դուրս կը գայ: Հետաքրքիր է ինքնաւ մեր ապագայ վիշտիտու կաթողիկոսին քիչ հարկաւոր է ուսուցիչների պատկերները. նրան արել հարկաւոր են նրանց տուած արդիւնքը ուսումնարանական ասպարէզում: Վերջապէս ինչ սրտով մեր ապագայ կաթողիկոսը՝ չքաւոր ուսուցիչների քրտնջով աշխատած 1400 թուրքի ա՛րժեքից ալումով պիտի զարդարէ իր սեղանը»:

Արդիւնք մեզ դրում են, որ այս տարին Արդիւնքի հայկաթոյի երկուսուսուսանան աշակերտները իրանց տուած հարցաքննութիւններին ժամանակ մեծ առաջադիմութիւն ցոյց տուեցին: Թէ ծնողները և թէ առհասարակ տեղական հայկաթոյի հասարակութիւնը զո՞ն են զօրոյցի տուած: Այսինքն տարւոյն արդարեւեւեւ: Աշակերտներին ուսումնական տարւոյն արդարեւեւեւ հանդէսը կատարուեց մարտիկեցեւ դաւթում, ուր հաւաքուած երկուսուսուսանան արդարեւեւեւ Ստեփան Քէլեճեան ունեցողութեան արժանի ուսումնասիրական մի յորդր խօսեց աշակերտներին: Պարտնարժանացաւ հասարակութեան շնորհակալութիւնները:

Կ. Պոլսից ստացանք երկու գրքոյի մէջ «Թուրքի ժողով», հոգեբանական վէպի, միւսը «Թուրքական» բանաստեղծութիւններ: Երկուսն էլ պատկանում են պ. Արշակ Զօրանեանի զբիւր, որը, որքան մեզ յայտնի է, անպայման դրող է Կ. Պոլսի հայոց լրագրութեան մէջ: Երկու գրքոյիներն էլ տպագրուած են ներկայ 1892 թին:

Ռուսաց յայտնի գրող Լեւ Զօրանոյ, ինչպէս հայերէնում է «Недѣля» շաբաթերթը, հիւանդացի է:

«Մշակ» խմբագրութիւնը հարկաւոր է համարում յայտնի որ ԿՅՁՐՈՒՄ մեր լրագրող հատուկ է ծախում Գէորգի հիւանդանոցի նորակաւոր պալիւններում: Նախքան 10 կաշկեր:

ԿԱՊՍԵ մեզ դրում են հետեւալը. «Այսպիսի ժամանակ, երբ ժողովրդի հասկացող մասը և իշխանութիւնը ձեռք ձեռքի տուած ամեն միջոց են գործ դնում ժողովրդին փոխադարձ օգնութեան և կենսիկ եղանակի մէջ մարդասիրական յորդոր կարգել, համոզելով որ մարդկութեանը և փոխադարձ օգնութեանը կարելի է խօշորայն առաջն առնել» մեզ իրապէս ընկնիք պատկուտ, որ վիճակի յայտնի Կապուտ արեղան, իբրեւ համարաբանական մարդ, եկեղեցու բնակի իր ձայնը կը բարձրացնէ և կը հրաւիրէ ժողովրդին ոչ թէ միայն դէպի մարդկութիւն, բայց և դէպի փոխադարձ օգնութիւն, դէպի եղբայրսիրութիւն, դէպի համարաբանական հասարակութեան բոլոր դասակարգերը, դէպի այն սին ու եղբայրութիւնը, որը պահանջում է առեւտրանք, որը հիմնական սկզբունքն է ժողովրդի ինքնաշնորհականութեան, ինքնօգնութեան, ինքնապարգծականութեան.... Բայց սկսելիցանք հարց տալը, այդ բոլոր թէ համարաբանական մարդը եկեղեցու բնակի պատմում է ժողովրդին մարդկային բնութեամբ: Դրանք արեղային յայտնի ժողովրդական պատմահար և բացատրում է որ խօշորայն, երաշխաւորութիւն և այլ աղանակներ Աստուծոց ուղարկուած պատմահարներ են մեր մեղքերի համար: Եւ ինչ ժողովրդը, միշտ մեղաւոր և մեղաւոր և միշտ արժանի Աստուծոյին պատմահար, բայց երբեք նրա գիտութեան... Հարցում ենք. ինչ դասադասութիւն տալով գիտական քահանայի և համարաբանական արեղային մէջ, ինչն այդ վերջինը եկեղեցու բնակի պատմի միշտ կրկնէ առաջինի «նշխանները»: Երբեք չաշխատել բարձրացնել ժողովրդը իր սեփական աշխատանքով, չաշխատել համարել նրան, որ ինքն ինքն է ինքնօգնութեան սկզբունքից օգտվելով, այլ միշտ ստորացնել, վախճանել նրան այլ և այլ պատմահարներով: Այս, մեր համարաբանականները զօրց են տալիս որ անբնական են կանգնել իրանց կոչման բարձրութեան վրա:

Այս օրերս հրատարակեց Շուշում, երկրորդ տրպագրութեանով, բնագրական Գրիգոր Տէր-Գրիգորեանի (Թիֆլիսցի) «Խօշորայն և նրա առաջն առնելու միջոցներ» վերնագրով հայերէն գրքոյի: Գրքոյի տպուած է Մատենի—Յակոբեանցի տպարանում 5000 օրինակի քանակութեամբ և բաժանուած է ձրեակէ: Գրքի հրատարակիչները «Մշակ» խմբագրութեանն էլ ուղարկեցին 200 օրինակ այդ գրքի, որպէս զի մեզ յանձն առնելը տարածել գրքի մի քանիստ ձրեակէս, գիտաւարական չունեւոր դասակարգի մէջ: Մեզ կը տանք մեր լրագրի ցրտիչներին, որպէս զի նրանք տարածեն ձրեակէս մեր լրագրի չունեւոր դասակարգի մէջ, գործակալներին, մշակներին, բանասիրներին, արհեստագործներին, տիրացուներին և այլն....

ԿԱՊՍԵ մեզ դրում են. «Զուլիսի 3-ին կարտու է չըջակալուած սկսեցին տեղադր յորդ անձ»

ընկեր: Ժողովրդի տեղաւորութեան և հացահատանքի տեղաւորութեան չափ չը կայ:

ՀԱՅԿԱԹՅՈՒՆԻ ամսալուսնային (Գանձակի գաւառ) դրում են մեզ. «Խօշորայնութիւն» կայ մի քանի չըջանեւորութեան անալ պատմել Կապուտի գրադարան: Թիֆլիսցի հասարակութիւն է, որ այդ տեղանակ հասարակութեան կարգը պարզուած է արդտեղ և ցանկանում է ձեռնարկողներին աջողութիւն:

Շատերը կարծում են թէ բարձր դիրք ունեցող տեղեւոր, ինչպէս, Երվանդ, ԿՅՁՐՈՒ ամսալուսնային է, խօշորայն պէս է պիղծման չէ կարող դրադարանալ: Իրաւ այդ տեղակ տեղեւոր խօշորայն շատ խիստ չէ կարող լինել, բայց դարձեալ կարող է դրադարանալ: Բայց մասնաւոր խօշորայն կարող է յայտնիլ և ԿՅՁՐՈՒ պէս տեղեւոր, ինչն այդտեղ ընտանրաններն ու բակերը անմարդու պահելին, ինչն հորի ջուրը վարակելի, և ինչն ԿՅՁՐՈՒ անշարի շատ ժողովրդը կը հաւաքուի: Իսկ հիմա, ինչպէս մեզ դրում են, այդ վերջին երեւոյթը արդէն տեղի է ունենում: Հաւատացած լինելով որ ԿՅՁՐՈՒ խօշորայն չէ կարող յայտնիլ թիֆլիսցից լրջել են այդտեղ: Ոչ մի ընտանրան, հիւանդացի ոչ մի սննդակ ազատ չէ: Եւ այդ դեռ բաւական չէ. մի ընտանրանում, որտեղ առաջ սովորաբար մի ընտանիք էր կենում, այս տարի կենում են երկու, երեք ընտանիքներ: Համոզմանաւոր փոքր տարածութեան վրա ժողովրդի այդ տեղակ խնայելուց արդէն կարող են ծագել այլ և այլ վարակիչ հիւանդութիւններ:

Կովկասեան կառավարչապետի օգնական Կոմս Տառնիշիլ յուլիսի 7-ին ԿՅՁՐՈՒ վարադարձութիւն:

Ի նկատի ունենալով որ թիֆլիսում խօշորայն հիւանդացիները շատերը, չը նայելով իրանց ինքնութեան անհատականութիւնը դրոշմանը և այն հանգամանքին, որ նրանք չեն կարող տանք բժշկվել, բայց մի և նոյն ժամանակ դիմադրում և չեն կանխում հիւանդանոց գնալ բժշկվելու համար, քաղաքագրութեւն հրամայեց քանիտարական բաժնի ներքին նախագահներին անպայման տեղեկացնել պատշաճ դիմադրութեան մասին պրիտապիւններն և անձնապէս բուն միջոցներ գործ չը դնել այդ պիւնիներին հիւանդանոց ուղարկելու համար:

Բժշկապետ Տէր-Գրիգորեանց (Թիֆլիսցի) խնդրում է մեզ յայտնել, որ իր «Խօշորայն և նրա առաջն առնելու միջոցներ» գրքոյից հրատարակել ցանկացողներին, իրաւունք է տալիս արագրել այդ գրքոյից, միայն ձրի տարածելու պայմանով: Բժշկապետը ուրիշ պայման չէ ընդունում:

Թիֆլիսի պ. նահանգապետը նահանգում խօշորայն տարածվելու դեմ մշակել է մի շարք նախագրադական միջոցներ և այս օրերս ներկայացրել է այդ միջոցները նախագիծը երկրիս բարձր իշխանութեան հայեցողութեանը: Նահանգապետի նախագիծով պէտք է որոշեալ տեղեւոր բացվին խօշորայն շարժական հիւանդանոցներ, որոնք կունենան բաւականաչափ բժիշկներ և բժշկական ու արտադրական անհրաժեշտ միջոցներ: Որպէս հաղորդում են «ԿԱԿԱՅԵ» լրագրին, նահանգապետի այդ նախագիծին հաւանութիւն է տուել երկրիս բարձր իշխանութիւնը, և արդէն կարգադրուած է թիֆլիսի պ. նահանգապետին տալ 12,000 ռուբլի դեմոնի գումարները վերոյիշեալ նպատակի համար:

Խօշորայն դեմ կուրելու համար Կովկաս ուղարկուած բժիշկները Բուդիօսկի, Բեդուս, Սիլովսկի, Գոբլիցկի և գեղադործ վէյս յուլիսի 8-ին ձանադարձ ընկան դէպի Բագու:

Յօդու խօշորայն հիւանդանոցներ, այն է նրանց համար զինի, կօնիակ և այլն գնելու նպատակով, որպէս հաղորդում է «ԿԱԿԱՅԵ» լրագրը, նահանգական իշխանութեան թոյլտւութեամբ կամաւոր հանգամանակութիւն է բացված: Նուիրաւորութիւնները հաւաքում է 5-դ սանիտարական բաժնի նախագահ Ի. Գ. Խաչատուրով:

Արդուին չըջանի գլխաւորը, իշխան Երևանով, հեռագրում է «Новое Обозрение» լրագրին, որ Արդուին չըջանում մարդկանց մէջ ժամանակա

տարածվելու մասին պատմող լուրերը տոււ են:

Կարանաւորներին և սքառի դատաւարութեան ներքին Կովկասից և Անդրկովկասից կենտրոնական նահանգներն ուղարկելը, ներքին գործերի միաւարութեան առաջն առնելու համար:

Վաղը, կիրակի, օր յուլիսի 13-ին, թիֆլիսի հայոց հոգեդասանութիւնը թափօր է կատարելու, որպէս զի խօշորայն չը սպաւկանայ: Արդող հոգեդասանութիւնը զգեստաւորուած ընդ առաջ կը գնայ Կրծանիսից բերվող ա. մասունքին, և ապա հանդիսով կը գայ Երևանեան հրապարակը և այնտեղ թափօր կատարելուց յետոյ, կանցնի Գօլօմիսկի պրօպէկտով և Մեքայէլեան կամուրջով ու կանդ կանի Զուլուրէթի մօտ և այդտեղ մտղմանք կատարելուց յետոյ թափօրը կանցնի Հաւարաւոր, որից յետոյ հանդիսով կը վերադառնայ Վաղի մայր-եկեղեցին: Թափօրադիր կը լինի Ա. Խաչատուրի յաջորդ Յովհաննէս վարդապետ Շիրաւուսի, որը յատուկ այդ բանի համար այս օրերս եկել է թիֆլիս, թիֆլիսի թեմական առաջնորդը լրացակարութեան պատճառով:

Մեզ խնդրում են սպաղրել հետեւալը. «Թիֆլիսի քաղաքային վարչութիւնը պակասացրել է հացի գինը մինչև նոր կարգադրութիւն: Այդ բանը մեզ, հացթիւններին, ծանր դրութեան մէջ է դրել, որովհետեւ հացի գինը է ժամանակեւ հետ միասին, ալ լիւրի գինը չէ պակասել, այլ և բարձրացել է: Հացթիւնները մի քանի անգամ դիմել են թէ քաղաքային վարչութեան և թէ նոյն իսկ նահանգապետին, խնդրելով որ փակվի վերադառնալ կարգադրութիւնը: Մինչև այժմ դեռ ոչինչ հետեւանք չեն ունեցել այդ խնդրադրերը»:

ԱՐՏԱՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՆ

ՏԵՂԵԿՈՒԹԻՆՆԵՐ ԹԻՒՐԻՍՏՅՈՒՆ

Արտասահմանեան հայոց լրագրներում կարդում ենք հետեւալ տեղեկութիւնները.

Վանի թիւը երեւելներէն թիւորդադէ Գալիւփալային, որն իր հարստահարութիւններով անուանի եղած է, երկրորդ կարգի Մէճիսիէ պատմաշնորհներ է: Վանի այժմեան կուսապետ Պարիփալան թիւորդադէ կուսակցութեան պաշտպան կանգնած է:

Մուսանիայէն Պրուսա չինված երկաթուղու գծի բացումը հանդիսաւոր կերպով կատարուած է յուլիսի 5/17-ին: Այդ գծի երկարութիւնն է 42 կիլօմէտր (42 վերստ), որ չորհկաւը գրեթէ 2 ժամէն կերթայ, մինչդեռ Մուսանիայէն Պրուսա կառուվին 28 կիլօմէտր է և բաւ կառքերը կրնան 3 ժամէն երթիլ: Այդ կերպով երկաթուղին հասարակ ձիակառքէն մի ժամ միայն շուտ պիտի տանի, մի քանի փրանի աւելի տանելով քանի որ ձիակառքերին մէջ 4 անձ միասեղ կրնան նստիլ և այդ կերպով կառքին վճարը աւելի արժան կրնայ գալ իրենց:

ԱՐՏԱՔԻՆ ԼՈՒՐԵՐ

«Daily News» լրագրին դրում են Կ. Պոլսից հետեւալը. Այս օրերս թիւը ազատական կուսակցութիւնը 1876 թիւ թիւը «Վասմանալուր» օրինակները մեծ քանակութեամբ ցրված է Կ. Պոլսի մէջ: Սուլթանը հրամայել է, որ բռնեն և այրեն այդ բոլոր օրինակները:

Ամերիկայի Կալիֆօրնիա նահանգի Ֆրէզնօ քաղաքից դրում են արտասահմանեան հայոց լրագրներին. «Հայ ընտանիքներ կը շատանան այստեղ և նորերի ալ կը սպասենք: Քաղաքին մէջ գործ ընդ հայեր շատ են և կարծես 30-ի չափ կանոնէ ունեն արդէն: Ցաւալի է միայն, որ համարաբանութեան գուրկ լինելով, շատերը չունեն պատճառներով իրար դէմ կեղծեն և դատարաններու մէջ իրար դէմ այլ և այլ զանգամանք կուտան»:

Պարիզից հեռագրում են յուլիսի 2-ին (14-ին), որ ազգային տոնի պատճառով, ամենը այսօր զարդարուած են ֆրանսիական և առաջն գրօշակներով:

Լօնդոնից հեռագրում են յուլիսի 2-ին (14-ին) հետեւալը. «Այստեղ արդէն խօսում են Կապուտի տպագրայ միւնիստրութեան մասին

այն բանի մասին, որ հենց որ միւնիստրի պաշտօն կը ստանձնի, Կապուտն կառաջարկի բանասիրների 8 ժամկայ աշխատանքի և իրանդական ինքնավարութեան իրը:

Վիեննայից հեռագրում են, որ Զաքրէի քաղաքացիները դիտաւարութիւն ունեն շնորհաւորել Կապուտին տարած յաղթութիւնը ընտրութիւն ներքին ժամանակ: Բացի դրանից մապարկութիւն կայ տնտեսութեան կարմիւ, որով դիմադրական կուսակցութեան նշանաւոր առաջնորդները կանուսում են յաւերժացնել այդ յաղթութիւնը:

ԻՍԱՆ ԼՈՒՐԵՐ

Ֆրանսիայի Արժանեղ քաղաքում չորս բանասիրներ նորերում գրաւ եկան թէ նի աւելի շատ ջուր կը խմի Բանասիրներից առաջինը իւլիսի 22 չիւ ջուր, երկրորդը 18 չիւ, երրորդը 14, և այլն.... Մի քանի ժամից յետոյ երեք առաջինները մեռան, խօշորային յատուկ նշանակով, իսկ չորրորդը հիւանդանոց տարվելով ծանր կերպով հիւանդ է:

Ամերիկայից կատարում են իրանց հարսանիքները ամեն տեղ, և եկեղեցում, և քաղաքային վարչութեան դահլիճում և դատարանում, և նօտարի գրասենեակում և քաղաքացիացի շուրս գտնվող այգիներում և տնտեսականներում, և այլն: Նորերում մի գայլ կատարել իր հարսանիքը Նիւ-Եորկի նահանգապետի մէջ կատարված «Արտաւորական արձանի» աշտարակի գագաթի վրա, իսկ երկաթուղային ծառայողներից մէկը այս օրերս իր հարսանիքը կատարել վագօնի պատփօրով վրա, արագորէնց գնացել ուղևորութեան միջոցին: Պատին օրհնեց գնացքում գտնվող բոլորքան պատարը, ներկայութեամբ մի քանի ճանապարհորդների, որոնք հրաւիրեցան վրաների պաշտօնը կատարելու:

Ամերիկայի նշանաւոր երգչուհիներ թիւն աւերացաւ վերջին ժամանակներս մի նորը դա է օրիորդ Բօյէ, որն ունի մի արտակարգ կոնտրալտօ ձայն: Օրիորդը ծնվել է Կալիֆօրնիայում և ինքն շատ հարուստ է, այդ չէ արգելում նրան թատրոններում երգելու ժամանակ պահանջել խոշոր ունեւորները: Ուրիշները համարաբանութիւնից ընտանիք: Ուրիշներ կարծես մասնակաւիցում Ամերիկան շնորհել է աշխարհին չորս նշանաւոր երգչուհիներ Վան-Չանդ, Սանդերսոն, Նիկիտա և վերջապէս Բօյէ:

Պատում են ֆրանսիացի կօմիկ մի դերասանի արած հետեւալ պատմութեան մասին: Այս օրերս Բերլինի թատրոններից միւսը հրաւիրում է այդ ֆրանսիացի դերասանին Բերլին և մասնակցել ներկայացումներին: Նախակի վերջում թատրոնի կառավարիչը հարցնում է. «Հաղորդեցե՞ր, յարգելի պարսն, ձեր պայմանագրի մասին, այսինքն ինչքան կուրենայիք վերցնել մեր ներկայացումներում ձեր մասնակցելու համար»:

ՄԵԱԿԻ ՀԵՈՒԳԻՐՆԵՐ

ՀԻՍՏԻՍՏՅՈՒՆ ԳՈՐԾԱԿԱՆՈՒԹԻՆՆԵՐ

ՊԵՏԵՐԲՈՐԳ, 8 յուլիս: Աստրախանի նահանգում մուսուլմաններ թիւը քանում է. վերջին օրերս մեռան 256 մարդ, էլի մեռան Բագուի նահանգում 81, Սարատովի 78, Կապուտի չըջանում 78, Թուրքեստանի երկրում 76, Զարեցիւնում 70, Թերեքի չըջանում 53, Սամարայի նահանգում 45, Գանձակի նահանգում 31, Վօրոնեփ-Քոստովինս երկաթուղու կայարաններից 20, Դօնի չըջանում 14, Բոստօվում (Գօնի վրա) 12, Արզումով 9, Վօրոնեփ 2.—«Гражданин» լրագրը լսել է, որ Կապուտի չըջանում գտնվող զօրաբանի հրամանատարին հրամանագրված է կատարել նահանգապետների բոլոր պահանջները, որոնք վերաբերվում են կարգը պահանջելու համար զօրք ուղարկելուն:—«Юрид. Газета» լրագրը հաղորդում է, որ Աստրախանի և Սարատովի նահանգներում տեղի ունեցած անկարգութիւններին մէջ մեղադրութիւն կենթարկվին զինուորական դատարանի:

ՊԵՏԵՐԲՈՐԳ, 9 յուլիս: Բագուում խօշորայն թուլանում է. քաղաքում և նահանգում էլի մեռան 50 մարդ, Աստրախանի նահանգում մեռան 161, Սամարայի 128, Թուրքեստանի չըջանում 96, Գօնի չըջանում 75, Գանձակի 64, Կապուտի չըջանում 39, Սիմերիսկի նահանգում 11, Անդրկասպեան չըջանում 9, Կոքանի չըջանում 6 հօդի:—«Гражданин» լրագրը հաղորդում է, որ Ի նկատի ունենալով դեղնաֆէկցիայի միջոցների անչափ թանկացնելը, մի քանի նահանգա

